

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

До захисту

В.о. завідувача кафедри публічного управління
та державної служби
к.держ.упр., доц. Набока Л.В.

/Підпис/

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ В НАДАННІ
СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

281 Публічне управління та адміністрування

28 Публічне управління та адміністрування

Виконавець

здобувач 2 курсу, гр. ЗПУА-1-23

Г. В. Горбунова

Науковий керівник

д.держ.упр., проф.

В. Г. Бульба

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МЕГАПОЛІСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	6
1.1 Соціальний капітал як чинник суспільного розвитку	6
1.2 Використання соціального капіталу у забезпеченні ефективного функціонування територіальної громади в умовах війни	10
РОЗДІЛ 2 РОЗРОБКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ І МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ ЩОДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА РІВНІ ГРОМАДИ (НА ПРИКЛАДІ м. ХАРКОВА)	17
2.1 Базові соціальні послуги, які надаються комунальними закладами соціальної сфери міста Харкова	17
2.2 Міський проєкт «Єдина соціальна мережа», як регулятор відносин між місцевою владою та провайдерами соціальних послуг з числа громадських організацій соціальної направленості	28
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ РИНКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ МІСТА ХАРКОВА ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	45
3.1 Реагування соціальної сфери Харкова на виклики війни	45
3.2 Використання досвіду кращих практик соціального захисту населення міської територіальної громади	55
ВИСНОВКИ	62
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	64

ВСТУП

Актуальність теми. Російсько-українська війна, зокрема її активна фаза, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, надзвичайно актуалізувала питання, пов'язані з відтворенням соціального капіталу територіальних громад, зокрема такого мегаполісу, як Харків. Адже саме соціальний капітал, усталені соціальні зв'язки між громадянами, ґрунтовані на їхній взаємодовірі, є одним із найважливіших чинників формування та розвитку соціальної солідарності та згуртованості членів суспільства, забезпечення їх соціального захисту, що вельми потрібні для того, щоб протистояти ворогу в такі тяжкі часи, які переживає сьогодні український соціум.

Харківська міська громада має великий досвід формування соціального капіталу в умовах мирного життя, а також в умовах такої екстремальної ситуації, як пандемія COVID-19, завдяки тісній партнерській співпраці органів міської влади з організаціями «третього сектору», тобто з громадськими об'єднаннями, організаціями, рухами громадянського суспільства, співпраці, яка перш за все була спрямована на всебічне забезпечення населення якісними соціальними послугами. Звичайно, в умовах воєнного стану в нашій країні система взаємовідносин між органами місцевого самоврядування і громадськими структурами потребувала певної, подекуди суттєвої перебудови. Можемо з повною впевненістю стверджувати, що ця система відповіла практично на всі виклики, які війна поставила перед нею, особливо у перші тижні повномасштабного російського вторгнення. Про це ми вже писали у своїх попередніх публікаціях, але маємо зазначити, що експоненційний (тобто надзвичайно швидкий та непередбачуваний) розвиток воєнних подій в Україні, зокрема на Харківщині, потребує від усіх зацікавлених сторін все нових і нових зусиль, спрямованих на пошук можливих шляхів постійного відтворення соціального капіталу харківської міської громади в умовах війни.

Така диспозиція дозволяє визначити *мету та завдання* дослідження.

Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування місця і значення третього сектору в наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану та розробка практичних рекомендації щодо удосконалення роботи у визначеному напрямку.

Для досягнення поставленої мети сформовано такі *завдання*:

- визначити теоретичні засади та особливості формування соціального капіталу мегаполісу в умовах військового стану;
- розглянути практику використання соціального капіталу у забезпеченні ефективного функціонування територіальної громади в умовах війни;
- визначити місце третього сектору у наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану;
- здійснити аналіз державних і місцевих програм щодо надання соціальних послуг на рівні громади;
- дослідити особливості ринку соціальних послуг міста Харкова під час воєнного стану.

Об'єктом дослідження є місце третього сектору в наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження: організація роботи третього сектору у наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, а саме: методи групування, аналізу та синтезу, методи порівняння, аналогії, економіко-статистичний, методи узагальнення, індукції, дедукції, методи аналізу, моделювання, методи абстрагування.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що застосування запропонованих теоретичних і практичних положень у практиці дозволяють сформулювати комплекс дієвих заходів, реалізація яких сприятиме удосконаленню надання соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання. Загальний обсяг роботи становить 69 сторінок. Список використаної літератури нараховує 53 джерела. У роботі вміщено 1 рисунок та 1 таблиця.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МЕГАПОЛІСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

1.1 Соціальний капітал як чинник суспільного розвитку

Проблемна ситуація, що зумовлює необхідність проведення наукових, зокрема соціологічних, досліджень щодо визначення інноваційних засобів формування соціального капіталу певної територіальної громади у період воєнного стану, а отже, зумовлює актуальність нашої роботи, полягає, з онтологічної точки зору, у протиріччі між потребою українського суспільства, що наразі знаходиться у стані війни, у відтворенні та подальшому розвитку соціального капіталу та його наявним станом. Гносеологічний аспект проблемної ситуації зумовлюється протиріччям між нашим знанням про потребу постійного креативного відтворення та підвищення рівня соціального капіталу територіальної громади Харкова в умовах війни і незнанням того, як, завдяки чому можна цього досягти.

Гіпотезою вивчення ситуації є припущення про те, що в умовах таких екстремальних ситуацій, як пандемія чи війна, саме соціальний капітал стає тим «невидимим клеєм», що з'єднує людей у їхній взаємодії на мікро-, мезо-, макро- та мегасоціальному рівні.

Говорячи про мікрорівень, ми перш за все маємо на увазі таку малу соціальну групу, як сім'я. Результати численних соціологічних досліджень, здійснених вітчизняними науковцями під час епідемії COVID-19 та російсько-української війни, свідчать про те, що сім'я володіє найвищим рівнем довіри українців, а отже, найвищим рівнем соціального капіталу, головним чинником формування якого є саме довіра. У цьому контексті підкреслимо, що його зростання на мікрорівні, за даними тих же досліджень, отримало потужний поштовх в період пандемії, коли перш за все члени

родини дбали про здоров'я та добробут найближчих їм людей, завдяки чому у них з'явилося «відчуття сімейного союзу».

Що стосується макрорівня, то в цьому випадку йдеться про соціальний капітал, накопичений певним суспільством в цілому. Маємо зазначити, що, як би це не здавалось, на перший погляд, парадоксальним, але агресія РФ проти нашої країни зробила те, чого не вдалося досягти за 30 років української незалежності: процес формування української політичної нації отримав радикальне прискорення завдяки згуртованості наших співгромадян у боротьбі зі спільним ворогом. Надзвичайно високий рівень довіри українців всіх регіонів інституціям державної влади, зафіксований вітчизняними соціологами під час війни, взаємодопомога та взаємопідтримка громадян, їхні благодійні внески на потреби ЗСУ, індивідуальне та колективне волонтерство тощо – все це є свідченням зростання соціального капіталу українського соціуму.

Мегарівень соціального капіталу України суттєво актуалізувався також в умовах російсько-української війни. Наразі, мабуть, немає жодної країни у світі, мешканці якої нічого не чули про нашу державу. Її боротьбу з рашистською навалою підтримує весь цивілізований демократичний світ. Саме його довіра нашій країні, допомога нашим Збройним силам дозволяють українцям гідно виборювати своє право на свободу і незалежність. Сьогодні мегасоціальний капітал України – це її високий авторитет на міжнародній арені.

У межах даної роботи ми перш за все будемо розглядати мезорівень формування соціального капіталу, тобто його накопичення на рівні окремої територіальної громади, у нашому випадку на рівні такого мегаполісу, як Харків. Водночас ми будемо аналізувати мікро-, макро- та мегаканали його відтворення, що, на наш погляд, не отримало достатнього висвітлення в сучасній науковій, зокрема соціологічній, літературі.

Отже, метою цієї роботи є визначення чинників, суб'єктів, каналів та механізмів формування та відтворення соціального капіталу харківської громади в експоненційних умовах воєнного стану.

Витоки проблематики соціального капіталу можна знайти у працях таких класиків соціологічної думки, як А. де Токвіль, Г. Зіммель, Е. Дюркгейм, М. Вебер та ін. Інтерес західних соціологів до феномену соціального капіталу надзвичайно актуалізувався у 80-ті - 90-ті роки минулого століття, про що свідчать публікації таких науковців, як П. Бурдьє, Дж. Коулман, Р. Патнем, Ф. Фукуяма [48] та інших авторів. У цьому контексті маємо зазначити, що, всупереч поширеній думці про те, що поняття «соціальний капітал» ввів до наукового обігу П. Бурдьє, вперше термін «соціальний капітал» вжив ще в 1916 році в роботі «Сільська школа як центр комунікації» американський дослідник Лід Джадсон Ганіфан. У цій роботі він акцентував на тому, що середовище школи має бути простором виховання волі, братерських почуттів, взаємної симпатії, налагодження соціальних взаємин, міжіндивідуальної комунікації. У своїй сукупності ці характеристики складають те, що й можна назвати соціальним капіталом. Проте саме перелічені вище соціологи зробили найвагоміший внесок у розвиток капітального аналізу, зокрема у дослідження такого різновиду капіталу, як соціальний капітал.

Так, П'єр Бурдьє, визначаючи соціальний капітал в якості продукту суспільного виробництва матеріальної, а отже, класової практики, засобом досягнення групової солідарності, підкреслював, що соціальний капітал є ресурсом, заснованим на родинних та групових відносинах, що він не може бути вимірним на індивідуальному рівні. При цьому французький науковець акцентував на динаміці соціального капіталу, його здатності конвертуватися в інші форми капіталу - економічний, символічний, культурний.

Американський соціолог Дж. Коулман, вважаючи соціальний капітал суспільним благом, потенціалом взаємної довіри і взаємодопомоги, що виникає у відносинах між людьми, тим не менш підкреслював, що він

створюється вільним і раціональним індивідом для досягнення власної користі. Серед ресурсів соціального капіталу Дж. Коулман відносить такі, як організаційні, мобілізаційні, соціальної згуртованості та взаємодопомоги. На думку американського науковця, структуру соціального капіталу складають такі елементи, як соціальний контакт, соціальні норми, соціальні обміни та базовий рівень довіри.

Ще один відомий дослідник феномену соціального капіталу сучасний американський політолог Р. Патнем, аналізуючи результати реформи децентралізації в Італії, дійшов висновку, що в тих регіонах, де вона пройшла успішно, соціальний капітал накопичувався значно скоріше. Формування та подальший розвиток соціального капіталу, з погляду науковця, можливі за наявності спільних моральних принципів і норм, соціальних цінностей, розвинутої соціальної інфраструктури.

Ф. Фукуяма у своєму баченні соціального капіталу акцентує на понятті «trust» - довіра, розуміючи її як слідування членів суспільства певним загальним нормам і очікуванням від них поведінки, відповідної до цих норм. Саме завдяки наявності довіри між членами певного суспільства чи його частини, вважає Ф. Фукуяма, можливе виникнення соціального капіталу. Особливу важливу роль у цьому процесі він відводить сім'ї, визначаючи її одним із головних джерел та ресурсів соціального капіталу.

В Україні проблематика соціального капіталу набула особливої популярності в останні 20-25 років. При цьому дослідження даного феномену здійснювались не тільки соціологами, а й політологами, філософами, економістами, правниками та представниками інших галузей соціогуманітарного знання.

У соціологічній перспективі акцентувалась увага на його природі, формах, проявах, каналах формування, структурі, трансформації, ролі у модернізації українського суспільства тощо. Цим питанням присвячені численні публікації таких вітчизняних дослідників, як В. Степаненко [44], О. Куценко [21], О. Демків [11], О. Голіков [4], Ю. Серeda [39] та ін.

У політологічному та філософському дискурсі соціальний капітал перш за все досліджується у контексті його ролі у формуванні громадянського суспільства. Тут нашу увагу привернули роботи Ю. Савка [37], О. Михайловської [26], Л. Найдьонової [28], А. Дроздової [12] та ін..

Фахівці у сфері економічної науки звертаються до аналізу впливу соціального капіталу на підвищення ефективності державного регулювання економіки, досліджують соціальні інвестиції в соціальний капітал, його значення для розвитку формальних і неформальних каналів комунікації у трудовій сфері тощо.

Увагу спеціалістів у галузі публічного управління та регіоналістики привертають питання, пов'язані з впливом соціального капіталу на регіональний розвиток, можливостями його накопичення в територіальних громадах України в умовах воєнної агресії РФ тощо.

Міждисциплінарність наукових пошуків у дослідженні соціального капіталу, свідчить про надзвичайно високу значущість цього феномену у функціонуванні всіх сфер сучасного суспільства, в тому числі такої, як сфера соціального забезпечення населення.

1.2 Використання соціального капіталу у забезпеченні ефективного функціонування територіальної громади в умовах війни

З початком повномасштабної російсько-української війни з'явилося безліч проблем щодо забезпечення мешканців прифронтового Харкова соціальною допомогою. 1 березня 2022 року департаменти соціальної політики, охорони здоров'я та служб у справах дітей залишились без робочих місць у результаті ракетного удару по будівлі ХОДА, де знаходились ці департаменти. Комп'ютери, в яких були всі реєстри людей, якими опікувались міські соціальні служби, всі нормативні документи, вся робоча інформація, без якої неможливо працювати, – все це перестало існувати. Міський транспорт не працював, до роботи неможливо було дістатись, якщо

у людини не було машини, але всі, хто залишився в місті з числа керівників соціальних і лікарняних закладів, фахівців цих закладів, практично на інтуїтивному рівні прийняли рішення про свої подальші дії. Спрацювала та частина соціального капіталу, яку ми називаємо організаційним та адміністративним ресурсом.

Керівники зазначених закладів діставалися своїх робочих місць у будь-який спосіб, більшість з них почали жити в цих закладах. До них приєдналися лікарі і медичний персонал в лікарнях, соціальні працівники в соціальних закладах, служба у справах дітей організувала свою роботу дистанційно.

Незважаючи на постійні обстріли, на зменшення кількості фахівців, на порушену логістику забезпечення медичних закладів ліками, продуктами харчування та іншими засобами, необхідними для життєдіяльності цих закладів, ми досить швидко оговтались. Теж саме зробили заклади освіти та інші комунальні заклади, від яких залежала життєдіяльність міста.

Завдяки високому рівню організації волонтерської діяльності, розумінню того, що треба робити терміново, не гаючи часу, було врятовано життя багатьох тисяч харків'ян, які потребували негайної допомоги: це сім'ї загиблих, інваліди, покинуті літні люди; люди, що залишились без житла. Волонтери спрямували свою роботу й на допомогу військовим. Гаряча їжа, одяг, ліки і все інше, що могло допомогти нашим захисникам, вони отримали з рук соціальних працівників і волонтерів, які представляли громадські організації нашого міста. Їхні партнерські відносини в умовах війни стали більш міцними та взаємокорисними, а напрямки роботи, зазнавши суттєвих змін, значно більш різноманітними. Все це було можливо, дякуючи тому соціальному капіталу, який був у нашого міста.

Вже наприкінці травня 2022 року люди відчували, що система соціального забезпечення мешканців Харкова, демонструючи високий рівень резильєнтності, вистояла, що ми змогли практично повністю відновити ринок соціальних послуг, провайдерами якого були фахівці міських соціальних

закладів, наші багаторічні партнери з числа громадських організацій соціальної спрямованості, волонтери благодійних фондів та створених вже під час повномасштабної війни нових волонтерських організацій, які долучились до учасників міського проєкту «Єдина соціальна мережа». Це стало можливим завдяки такому механізму формування соціального капіталу, як інформування населення про діяльність усіх суб'єктів ринку соціальних послуг, що, в тому числі, здійснюється засобами масової інформації та масової комунікації.

В умовах цифровізації та інформатизації сучасного суспільного життя цей механізм стає одним із головних інструментів створення атмосфери довіри як на загальносоціальному рівні, так і на рівні окремої територіальної громади.

Зазначимо, що чітке усвідомлення значущості соціального капіталу для ефективного функціонування територіальної громади Харкова прийшлося на кінець 1990-х - початок 2000-х років, коли місцева влада почала активно відпрацьовувати механізми партнерської співпраці з громадськими організаціями соціальної спрямованості. Одним з таких механізмів став міський гуманітарний проєкт «Єдина соціальна мережа» («ЄСМ»), який працює вже 23 роки поспіль. Головною метою цього проєкту було створення ефективно функціонуючого ринку соціальних послуг, провайдерами на якому стали не тільки державні та муніципальні установи, а й неурядові організації, які на той час почали наповнювати «третій сектор». Разом з налагодженням співпраці міської влади з такими суб'єктами формування соціального капіталу, як громадські організації та благодійні фонди, в місті сформувався потужний волонтерський рух. Саме цей рух в його індивідуальній та колективній формах є надзвичайно важливим чинником і водночас показником зростаючого рівня соціального капіталу харківської громади. Адже, як свідчать численні соціологічні дослідження, в тому числі здійснені під час війни, волонтери мають високий рівень довіри українського населення.

Що стосується харківської територіальної громади, то за роки існування міського соціального проєкту «Єдина соціальна мережа» до співпраці з державними та муніципальними соціальними службами було залучено близько 30 тисяч волонтерів. Підкреслимо, що свою діяльність харківські волонтери будують на основі «Загальної декларації волонтерів», прийнятої 14 вересня 1990 року в Парижі на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів.

Маємо зазначити, що в таких екстремальних умовах, як війна, волонтерство, родинні, сусідські відносини та інші форми горизонтальних зв'язків між членами харківської громади стали свідченням суспільної мобілізації, яка допомогла нашому місту вистояти в перші тижні та місяці повномасштабної російської агресії, допомагає і сьогодні. Ще одне дуже важливе соціологічне спостереження: у контексті воєнного стану тенденції індивідуалізації суспільної свідомості та поведінки, про які так багато писали західні та вітчизняні науковці, зокрема соціологи, стали поступатися місцем колективістським настановам, які, в тому числі, знаходять свій вираз у волонтерському русі. Накопичений завдяки цьому руху соціальний капітал став важливим чинником підвищення ефективності функціонування соціальної сфери міста в цілому, діяльності державних служб і громадських організацій соціальної спрямованості, зокрема в умовах війни.

Саме завдяки партнерським відносинам між зазначеними службами та організаціями, обороту соціального капіталу, його взаємообміну між формальними і неформальними структурами соціальної сфери міста і реципієнтами соціальних послуг було не просто відновлено довоєнний рівень соціальної допомоги населенню Харкова, а й досягнуто його нового, більш високого рівня. Ринок соціальних послуг нашого міста протягом 2022-2024 років поповнився новими провайдерами з числа тих організацій, які були створені молодими активними громадянами, для яких допомога тим, хто її потребує, є життєвою філософією. Звичайно, це не могло не вплинути на підвищення рівня соціального капіталу харківської громади.

Найбільш потужний волонтерський загін Харкова – це члени організацій-партнерів «ЕСМ», який складається з чотирьох окремих команд волонтерів: волонтери молодіжних громадських організацій; волонтери громадських організацій, що опікуються проблемами людей з особливими потребами; волонтери ветеранських громадських організацій; волонтери територіальних центрів надання соціальних послуг.

Залучення волонтерів до активної співпраці з громадськими організаціями міста є важливим чинником актуалізації інноваційних підходів до реалізації існуючих та розробки нових соціальних проєктів, спрямованих, серед іншого, на зміцнення довіри харків'ян як до органів місцевої влади, так і до структур «третього сектору», а отже, на підвищення рівня соціального капіталу міста. Досвід, який отримали харківські волонтери, працюючи з громадськими організаціями, став у нагоді в умовах антитерористичної операції, боротьби з пандемією COVID-19 та повномасштабної російсько-української війни. Своєю чергою, ці екстремальні умови стали чинниками відтворення соціального капіталу нашого міста завдяки мікро-, мезо-, макро- та мегаканалам його накопичення.

Повертаючись у недалеке минуле, згадаємо, що саме зумовлювало тоді зростання соціального капіталу як «невидимого клею», що об'єднав, згуртував наш соціум. Почнемо наш ретроспективний аналіз з того, що в 2014 році в українському суспільстві з'явилися нові соціальні групи, перш за все внутрішньо переміщені особи (ВПО), які потребували великої уваги, додаткового фінансування соціальної сфери, вирішення різноманітних життєвих проблем, нормативного реагування на ці проблеми. Все це суттєво змінило якість соціального капіталу нашого міста, яке зіткнулося з необхідністю надання допомоги великій кількості людей, які прибували до Харкова з Донецької та Луганської областей після початку антитерористичної операції.

Це був час коли соціальний капітал Харкова нарощувався завдяки всім існуючим каналам. Ось один із прикладів відтворення соціального

капіталу нашого міста завдяки мегасоціальним каналам. У січні 2015 року, дякуючи нашим німецьким партнерам з GIZ, у Харкові відкрили модульне містечко на 400 ліжко-місць. За всі роки існування цього містечка тут знайшли прихисток майже 1 000 сімей ВПО, народилося 24 немовля. Жителів містечка ми лікували, навчали, доглядали; саме містечко ремонтували; як могли, утримували. Незважаючи на те, що німецька сторона визначила термін гарантії на його експлуатацію 3 роки, воно живе і досі.

Продовжуючи наш аналіз, підкреслимо, що разом з першими переселенцями ми пройшли випробування COViD, яке засвідчило, що серед суб'єктів формування соціального капіталу нашого міста важливе місце посідають медичні працівники, які пішли у ковідні відділення, розуміючи, що від цієї хвороби вмирають, що до кінця не відомо, як і чим її лікувати. Вони не виходили з цих відділень, працюючи цілодобово, проводячи всі необхідні обстеження, процедури, рятуючи, захищаючи та підтримуючи як хворих, так і один одного.

До суб'єктів накопичення соціального капіталу в той період, як і сьогодні, безперечно, треба віднести харків'ян - власників малого та середнього бізнесу. Під час пандемії вони допомагали боротися з нею, виробляючи захисні комбінезони, щітки, окуляри, все те, що було потрібно медичним працівникам ковідних відділень; надавали їм деззасоби, ліки, їжу для персоналу тощо. Пізніше пішла гуманітарна допомога, «запрацювали» макро- та мегаканали відтворення соціального капіталу, але те, що ці люди зробили у перші дні і тижні епідемії COVID-19, важко переоцінити. Це був знаковий прояв соціального капіталу міста.

Одним із важливих каналів поширення інформації про функціонування ринку соціальних послуг та діяльність його провайдерів є ті публічні заходи, які проводяться під їхньою егідою. Перш за все ми маємо на увазі щорічні конференції організацій «третього сектору», які проводяться у нашому місті, починаючи з 2000 року (тільки у 2022 році організувати таку конференцію не вдалося).

30 березня 2023 року в Харкові відбулася традиційна XXII конференція організацій «третього сектору», на якій представники цих організацій проінформували колег про свою роботу на ринку соціальних послуг. Серед них партнери проєкту «Єдина Соціальна мережа», в тому числі ті, які багато років співпрацюють з Харківською міською радою. Це громадська організація «Харківська асоціація незрячих юристів», Харківська обласна організація УТОГ, Благодійний фонд «Інститут раннього втручання». Цього року до «ЄСМ» приєднались: Благодійний фонд «Добрі вчинки разом», громадська організація «Безпечне небо», громадська організація «FAMILY LINE» і ще 14 організацій, які активно проявили себе на ринку соціальних послуг Харкова безпосередньо у воєнний час.

Традиційною для таких конференцій є участь у їхній роботі представників донорських організацій. Цього року це були фахівці Міжнародного Комітету Товариства Червоного Хреста, члени Ротарі клубів міста Харкова, ЮНІСЕФ, АКТЕД, «Інтерсос», Міжнародного конгресу захисту прав та свобод людини «Світ», Міжнародної громадської організації «Альянс-Доброчинність». Зауважимо, що більшість проєктів, про реалізацію яких розповідали у своїх виступах учасники конференції, були здійснені за підтримки зазначених вище донорських організацій, що є свідченням ефективного функціонування мегаканалу нарощування соціального капіталу харківської територіальної громади.

Конференції та інші публічні заходи організацій «третього сектору», зміст інформації, яка поширюється завдяки їхньому проведенню, засвідчує, що соціальний капітал, накопичений завдяки співпраці цих організацій з органами державної та місцевої влади, дійсно, стає тим «невидимим клеєм», який об'єднує, згуртовує харків'ян у протистоянні російській агресії, що підтверджує сформульовану нами гіпотезу.

РОЗДІЛ 2

РОЗРОБКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ І МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ ЩОДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА РІВНІ ГРОМАДИ (НА ПРИКЛАДІ м. ХАРКОВА)

2.1 Базові соціальні послуги, які надаються комунальними закладами соціальної сфери міста Харкова

Базові соціальні послуги комунальними закладами м. Харкова надаються відповідно до Закону України «Про соціальні послуги». Цей Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Соціальні послуги надаються надавачами соціальних послуг державного, комунального, недержавного секторів незалежно від джерел фінансування відповідно до державних стандартів соціальних послуг.

Соціальні послуги надаються вразливим групам населення – особам/сім'ям, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників у тому числі дітям та дорослим з інвалідністю.

Базові соціальні послуги, які надаються комунальними закладами м. Харкова: догляд вдома, денний догляд; соціальна адаптація; соціальна інтеграція і реінтеграція, надання притулку; екстрене (кризове) втручання; консультування; соціальний супровід; представництво інтересів; натуральна допомога; інформування.

Догляд вдома – допомога в самообслуговуванні (дотримання особистої гігієни, рухового режиму, годування), пересуванні в побутових

умовах, веденні домашнього господарства (закупівля і доставка продуктів харчування, ліків та інших товарів, приготування їжі, косметичне прибирання житла, оплата комунальних платежів, прання білизни, дрібний ремонт одягу), в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами (виклик лікаря, працівників комунальних служб, транспортних служб тощо); навчання навичкам самообслуговування; допомога в забезпеченні технічними засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними; психологічна підтримка; інформування та представництво інтересів.

Денний догляд – забезпечення умов для денного перебування; забезпечення харчуванням; допомога у самообслуговуванні (дотримання особистої гігієни, рухового режиму, прийом ліків, годування); спостереження за станом здоров'я, надання реабілітаційних послуг; формування та підтримка навичок самообслуговування; психологічна підтримка; соціально-трудова адаптація; організація денної зайнятості.

Соціальна адаптація – навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; представництво інтересів; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; надання психологічної підтримки; посередництво та консультування; допомога в оформленні документів; сприяння працевлаштуванню; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; організація клубів за інтересами, клубів активного довголіття, університетів третього віку; допомога в організації денної зайнятості та дозвілля; сприяння організації та діяльності груп самопомоги.

Соціальна інтеграція і реінтеграція – допомога в оформленні документів; допомога в отриманні реєстрації місця проживання/перебування; сприяння в отриманні житла, працевлаштуванні тощо; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; надання психологічної підтримки; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; сприяння організації та діяльності груп самопомоги; сприяння в отриманні послуги перекладу, вивчення державної

мови; сприяння у встановленні зв'язків із національно-культурними організаціями співвітчизників.

Надання притулку – надання ліжко-місця з комунально-побутовими послугами; забезпечення твердим, м'яким інвентарем, одягом, взуттям, харчуванням; створення умов для здійснення санітарно-гігієнічних заходів, дотримання особистої гігієни; організація збереження особистих речей; допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями, службами.

Екстрене (кризове) втручання – перша психологічна допомога; консультування; інформування; представництво інтересів; допомога в організації отримання безоплатної правової, невідкладної медичної допомоги, притулку тощо.

Консультування – допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації; психологічне консультування; надання інформації про соціально безпечну поведінку.

Соціальний супровід – консультування, регулярні зустрічі чи відвідування отримувача соціальної послуги з метою моніторингу виконання завдань, спрямованих на розв'язання складної життєвої ситуації отримувача соціальної послуги; допомога в усвідомленні значення дій та/або розвиток вміння керувати ними; навчання та розвиток соціальних навичок, навичок виховання та догляду за дітьми, управління домогосподарством; консультування, психологічна підтримка.

Представництво інтересів – ведення переговорів від імені отримувача соціальних послуг за його дорученням (за бажанням - нотаріально оформленим); допомога в оформленні або відновленні документів; сприяння в реєстрації місця проживання або перебування; допомога у розшуку рідних та близьких, відновленні родинних та соціальних зв'язків; сприяння у забезпеченні доступу до ресурсів і послуг за місцем проживання / перебування, встановленні зв'язків з іншими фахівцями, службами,

організаціями, підприємствами, органами, закладами, установами тощо; допомога в забезпеченні технічними засобами реабілітації

Натуральна допомога – надання продуктів харчування, предметів і засобів особистої гігієни, санітарно-гігієнічних засобів та засобів догляду, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності; організація харчування; забезпечення паливом; пошиття одягу, ремонт одягу та/або взуття; перукарські послуги; прання білизни та одягу; ремонтні роботи; обробіток присадибної ділянки, косіння трави біля будинку, рубання та розпилювання дров; косметичне, вологе, генеральне прибирання тощо.

Інформування – надання інформації з питань соціального захисту населення, у тому числі переліку та адрес надавачів соціальних послуг, умов їх отримання, тарифів на платні соціальні послуги; надання інформації щодо отримання медичної, правової допомоги, адміністративних послуг та інших видів допомоги, робіт, послуг.

У напрямку надання послуг дітям з інвалідністю та особам з інвалідністю в м. Харкові працює комунальний заклад «Харківський міський центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Промінь» (далі – Центр) - реабілітаційний заклад, який здійснює комплексну реабілітацію осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, дітей віком до трьох років (включно), які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності, шляхом реалізації заходів з реабілітації та Положення Про комунальний заклад «Харківський міський центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Промінь».

Реабілітаційні заходи проводяться безоплатно, на підставі Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», Постанови Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 № 31 «Про затвердження Порядку здійснення реабілітаційних заходів» (далі – Порядок) та інших нормативно-правових актів.

До Центру зараховуються, діти віком до трьох років (включно), які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності, діти з інвалідністю

віком до 18 років та повнолітні особи з фізичними та/або розумовими вадами розвитку, яким встановлено інвалідність.

З метою своєчасного та ефективного проведення комплексу реабілітаційних заходів в Центрі працює реабілітаційна комісія.

У рамках Програми сприяння безпечній життєдіяльності у сфері соціального захисту населення міста Харкова на 2021 – 2025 роки виконавчими органами Харківської міської ради здійснюється реалізація державної політики у сфері зайнятості населення, а саме, в частині працевлаштування осіб з інвалідністю.

Протягом поточного 2024 року у Харківській філії Харківського обласного центру зайнятості перебували на обліку 2 932 особи, з них мали статус безробітного – 2 192 громадянина з обмеженими можливостями.

Вирішуючи питання надання соціальних послуг особам з інвалідністю, а саме: сприяючи працевлаштуванню, пропонуються профорієнтаційні послуги, такі як - професійне навчання та перенавчання. З початку року проходили професійне навчання – 57 осіб з інвалідністю (оператор комп'ютерного набору, вишивальник, швачка та інші).

Для шукачів роботи з обмеженими фізичними можливостями систематично проводяться семінари, наради, круглі столи, є спеціальні куточки, які постійно наповнюються корисною інформацією для активізації інвалідів, які шукають роботу. Вони мають вільний доступ до всіх джерел інформації служби зайнятості, серед яких: описи професій, довідники, паспорти підприємств, переліки рекомендованих навчальних закладів, тощо. При підборі роботи, для осіб з інвалідністю, здійснюється поглиблене профдіагностичне обстеження з метою професійного відбору. Протягом поточного 2024 року працевлаштовано – 322 особи з інвалідністю.

На вказаних заходах розповсюджується інформація щодо можливостей працевлаштування в соціальних проєктах, які реалізуються у місті Харкові.

Уряд запровадив ряд компенсаційних програм для роботодавців за працевлаштування людей з інвалідністю, а саме:

- роботодавцям, які приймають на роботу людей з інвалідністю I та II груп й облаштовують під їхні потреби робочі місця, держава здійснює компенсацію;
- за облаштування робочого місця для людини з інвалідністю I групи - до 106,5 тисяч гривень, для людини з інвалідністю II групи — 71 тисячу гривень;
- за працевлаштування осіб з інвалідністю, які мають статус зареєстрованого безробітного, держава компенсує 50% фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати (наразі це 8000 тисяч гривень). Загальний термін компенсації протягом року становить 6 місяців;
- роботодавець, який працевлаштував ВПО з інвалідністю, може отримувати компенсацію у розмірі мінімальної заробітної плати протягом 6 місяців.

Є програми стимулювання для бізнесу – субсидування, навчання, працевлаштування із підтримкою.

В Харкові реалізуються ряд програм для підтримки та розвитку бізнесу, а саме:

1. Програма з надання роботодавцям компенсації за працевлаштування зареєстрованих безробітних (постанова КМУ від 10.02.2023 № 124), яка включає:

а) Надання компенсації фактичних витрат роботодавця у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Дія програми поширюється на роботодавців, які за направленням центру зайнятості працевлаштовують осіб, які перебувають у статусі зареєстрованого безробітного понад один місяць.

Термін працевлаштування: не менше ніж на два роки. Загальна тривалість виплати компенсації роботодавцю становить 12 місяців протягом двох років.

Розмір компенсації: сума фактично сплаченого єдиного внеску, але не більше двох розмірів мінімального єдиного внеску.

б) Надання компенсації у розмірі 50% фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати. Дія програми поширюється на роботодавців, які за направленням центру зайнятості працевлаштовують громадян, які перебувають у статусі зареєстрованого безробітного понад 1 місяць. Термін працевлаштування: не менше ніж на рік.

Загальна тривалість виплати компенсації становить 6 місяців протягом року.

Розмір компенсації становить 50 % фактичних витрат на оплату праці, але не може перевищувати розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством на момент виплати.

в) Надання компенсації у розмірі 50% мінімальної заробітної плати. Дія програми поширюється на роботодавців, які за направленням центру зайнятості працевлаштовують громадян, які перебувають у статусі зареєстрованого безробітного понад 1 місяць. Загальна тривалість виплат становить 6 місяців протягом року.

Розмір компенсації становить 50 % мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством на момент виплати.

За даною Програмою Харківською філією Харківського обласного центру зайнятості роботодавцям за рахунок Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття компенсовано фактичні витрати по 154 працевлаштованим безробітним. В поточному році роботодавцям виплачена компенсація ЄСВ у сумі 352,3 тис. грн.

2. Програма з надання роботодавцям компенсацій на оплату праці за працевлаштованих зареєстрованих безробітних із числа внутрішньо переміщених осіб (Постанова КМУ від 08.09.2015 № 696).

Право на отримання такого виду компенсації надається роботодавцю за умови працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб за направленням центру зайнятості на умовах строкових трудових договорів і збереження гарантій зайнятості таких осіб протягом періоду, що перевищує тривалість виплат у 2 рази. Розмір компенсації: фактичні витрати на оплату праці, але не вище двох розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом.

За цією Програмою в поточному році за сприяння центру зайнятості 51 ВПО працевлаштована з наданням 34 роботодавцям компенсації витрат на оплату праці на суму 1,1 млн грн.

3. Програма з надання роботодавцю компенсаційних витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні (Постанова КМУ від 20.03.2022 №331).

Право на отримання такого виду компенсації надається роботодавцю за кожну працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах строкового або безстрокового трудового договору (контракту), гіг-контракту, зокрема за сумісництвом, яким забезпечено працевлаштування такої особи з розміром заробітної плати за повністю виконану місячну (годинну) норму праці не нижчим розміру мінімальної заробітної плати.

Компенсація витрат надається у розмірі 6700 гривень щомісяця за кожну працевлаштовану особу, за яку роботодавцем сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Загальна тривалість надання такої компенсації не може перевищувати двох місяців з дня працевлаштування особи.

З початку цього року даною Програмою скористалися 234 роботодавця м. Харкова, отримавши компенсацію на загальну суму 9,3 млн. грн за працевлаштування 550 вимушених переселенців.

4. Надання допомоги по частковому безробіттю (постанова КМУ від 21 червня 2022 р. № 702).

Допомога по частковому безробіттю надається застрахованим особам (працівникам та фізичним особам-підприємцям) у разі втрати ними частини заробітної плати (доходу) у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг) з причин: економічного, технологічного характеру, виникнення надзвичайної ситуації, введення надзвичайного або воєнного стану, встановлення карантину.

Допомога надається за зверненням роботодавця або фізичної особи-підприємця, яка є застрахованою особою.

Максимальний розмір допомоги не може перевищувати 50 відсотків розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом.

Тривалість такої виплати не може перевищувати 180 календарних днів сумарно протягом 36 місяців з дня зупинення (скорочення) виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг).

Для стабілізації ситуації на ринку праці в місті Харкові проводяться комплексні заходи з метою збереження робочих місць. Надається допомога роботодавцям по частковому безробіттю у зв'язку з воєнним станом. Сума виплаченої роботодавцям допомоги в поточному році склала 1,2 млн грн.

5. Організація професійного навчання зареєстрованих безробітних на замовлення роботодавців (постанова КМУ від 24 березня 2023 р. №264).

Державна служба зайнятості має власну мережу сучасних центрів професійно-технічної освіти, які готують фахівців за 95 робітничими професіями та 335 освітніми програмами. Після закінчення навчання слухачам видається документ державного зразка про присвоєння відповідної кваліфікації.

Наразі актуальною дуальна форма навчання, яка спрямована на організацію 70% навчального процесу на базі підприємств, безпосередньо на робочому місці.

Для підвищення мотивації до роботи за замовленням роботодавців у центрі професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості у місті навчалися 74 особи.

6. Організація навчання за ваучерами (постанова КМУ від 20 березня 2013 р. № 207).

Для підтримання конкурентоспроможності окремих категорій громадян організовується навчання за ваучерами, які надаються за затвердженим Мінекономіки переліком професій та спеціальностей.

7. Надання мікрогрантів на створення або розвиток власної справи. Кошти у рамках проекту «Є Робота» надаються на безповоротній основі за умови дотримання Порядку надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу(постанова КМУ від 21 червня 2022 року № 738).

Сума мікрогрантів за програмою «Власна справа» - від 50 до 250 тисяч гривень. Основною вимогою отримання коштів є створення нових робочих місць.

8. З 10 квітня 2023 року стартувала нова програма надання грантів для ветеранів. Відтепер учасники та учасниці бойових дій, члени їх сімей, а також особи з інвалідністю внаслідок війни можуть подати заявку на отримання гранту від держави на старт чи розвиток власної справи(постанова КМУ від 30 березня 2023 №286).

Програма передбачає надання грантів на суми:

- до 250 тисяч гривень можна отримати на власний бізнес за умови створення щонайменше одного робочого місця;
 - до 500 тисяч гривень може отримати член родини учасника бойових дій за умови створення щонайменше двох робочих місць.
- Співфінансування за цією програмою таке: не більше 70% надає держава, 30% – власні кошти підприємця;

- до 1 млн. гривень зможе отримати учасник бойових дій, якщо він не менш ніж три роки був зареєстрований як ФОП. Головна умова – створити від чотирьох робочих місць, із яких щонайменше два – для ветеранів або людей з інвалідністю внаслідок війни. Тут так само кошти надаються на умовах співфінансування - 70% на 30%.

В рамках реалізації грантових програм «Власна справа» та «Грант для ветеранів та членів їхніх сімей» в межах урядового проєкту «єРобота», спрямованого на видачу мікрогрантів на започаткування або розширення існуючого бізнесу, у місті розглянуто 27 заяв ВПО для отримання мікрогранту, в тому числі 1 заява від дружини учасника бойових дій. Позитивне рішення про надання мікрогранту вже отримали - 8 ВПО. Їх бізнес-плани передбачають створення 15 нових робочих місць. Мікрогрантів надано 123 особам на створення або розвиток власної справи в сумі 29,8 млн. грн.

Також, п'ятеро ветеранів війни скористалися грантовою програмою на створення чи розвиток власної справи на ці цілі з держави виділено 2 250,0 тис. грн.

Програми облаштування робочого місця для особи з інвалідністю, джерела фінансування.

Роботодавці, які працевлаштовують осіб з інвалідністю I або II групи, які є застрахованими особами, та облаштовують для них робоче місце, можуть отримати компенсацію вартості такого облаштування відповідно до Порядку надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2023 року № 893.

Йдеться про придбання спеціалізованих меблів (крісел з регульованими або фіксованими сидіннями, поручнів і брусів, розсувних дверей, засобів для їх відчинення/зачинення); транспортерів для піднімання сходами з електроприводом; підйомних платформ для робочих місць. Також

компенсація передбачена за купівлю брайлівських клавіатур і портативних пристроїв, допоміжних засобів для позиціонування курсора й тактильних комп'ютерних дисплеїв; допоміжних засобів для відтворення звуку та для забезпечення здатності чути і бачити тощо.

Компенсація надається в розмірі до 106,5 тис. грн за облаштування робочих місць для людей з інвалідністю I групи, до 71 тис. грн – з інвалідністю II групи.

Роботодавець має облаштувати робоче місце для фахівця з інвалідністю протягом 90 днів із моменту працевлаштування.

2.2 Міський проєкт «Єдина соціальна мережа», як регулятор відносин між місцевою владою та провайдерами соціальних послуг з числа громадських організацій соціальної направленості

Більш ніж 20-річний досвід роботи Харківської міської ради та її партнерів, щодо створення в Харківській територіальній громаді тих громадських стосунків, які є запорукою виникнення громадянського суспільства, демонструє позитивний результат спільної роботи

Це стосунки, які базуються на довірі та повазі один до одного, на бажанні співпрацювати та отримувати спільний результат, на любові до рідного міста, ім'я якому Харків, та людей які в ньому живуть.

За 20 років, силами громадських організацій та фахівців міської ради, було підготовлено та опубліковано велику кількість матеріалів та світлин, які розповідають про діяльність членів ЄСМ на сторінках інформаційних вісників «Єдина Соціальна Мережа», збірників, журналів.

Це дало можливість прослідкувати розвиток проєкту «Єдина Соціальна Мережа», знайомлячись з переліком тих громадських організацій, які з року в рік ставали учасниками конкурсу соціальних проєктів, який 20 років поспіль проводився Управлінням з соціальних питань Харківської міської ради.

Ви можете оцінити результати роботи не тільки громадських організацій, а і міських соціальних закладів, які отримали новий поштовх в своєму розвитку як надавачі соціальних послуг, та змогли підняти якість цих послуг, дякуючи співпраці з громадськими організаціями.

І ще один важливий результат, який був отриманий. Це створення комунальних закладів, як результат реалізації соціальних проектів, в разі, коли в процесі реалізації цих проектів, ми отримали беззаперечний доказ затребуваності соціальної послуги в конкретному проекті. Це міський Центр реабілітації дітей з інвалідністю і осіб з інвалідністю з дитинства «Промінь», Відділення цілодобового перебування жертв насильства, денне відділення для людей, які потерпають від домашнього насильства, комунальний заклад «Академія» для людей з інвалідністю, з порушеннями опорно-рухового характеру, комунальний заклад «Консультативний центр «Відповідальне батьківство»», директоркой якого у 2021 році стала авторка цієї магістерської роботи, завдяки участі в проекті «Єдина соціальна мережа».

В 2021 році було отримано визнання і високу оцінку за багаторічну роботу проекту «Єдина Соціальна Мережа». Проект став переможцем обласного конкурсу кращих практик місцевого самоврядування «Крок до Успіху» в номінації «Забезпечення самодостатності територіальної громади», який проводила Харківська Обласна Державна Адміністрація.

Ця перемога дала можливість прийняти участь у всеукраїнському конкурсі соціальних проектів «Кращі практики місцевого самоврядування», який в 2021 році проводило Міністерство Розвитку Громад на території України разом з Департаментом Демократії і Врядування Генерального секретаріату Ради Європи. Перемогу в номінації «Згуртованість громади» підтверджено дипломом II ступеню.

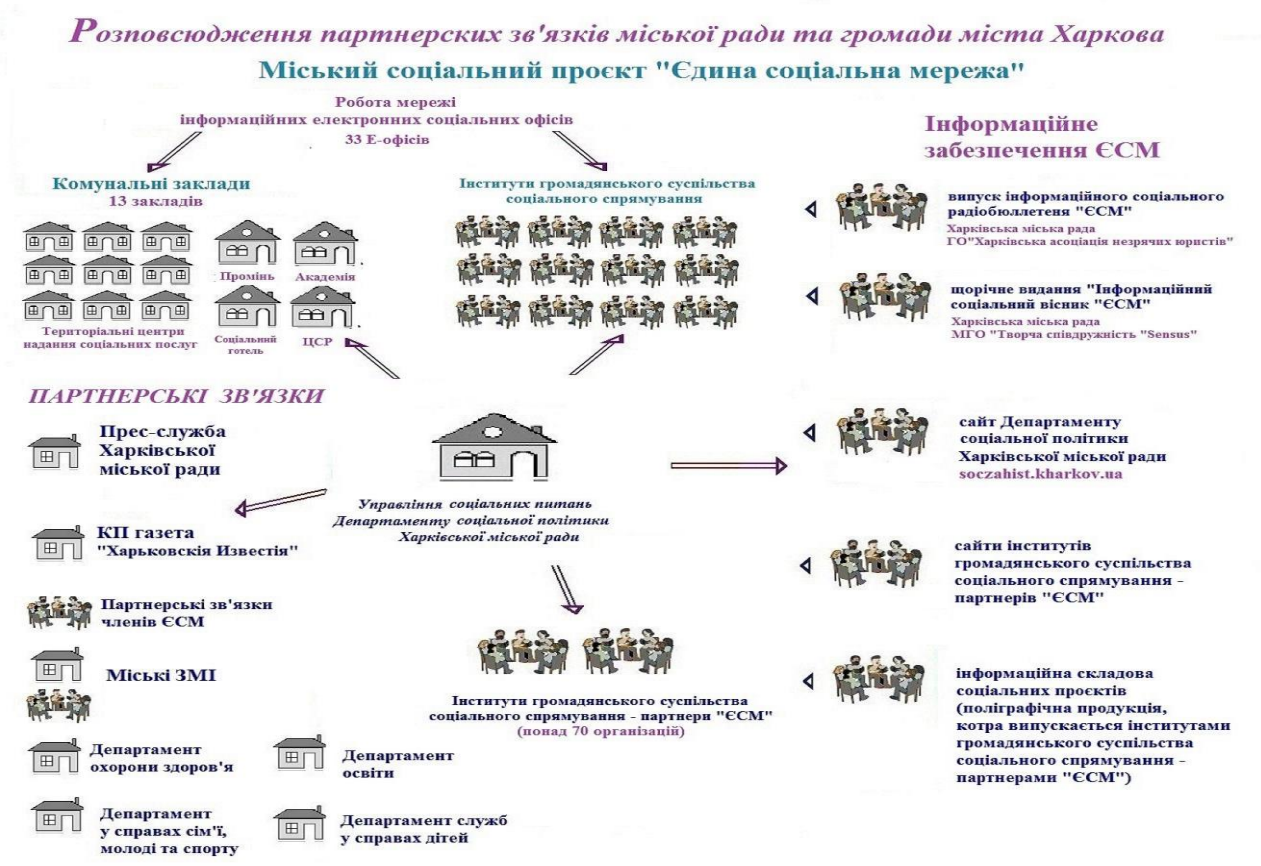

Рисунок 2.1 – Розповсюдження партнерських зв'язків міської ради та громади міста Харкова

Аналізуючи роботу за період 2007-2021 років, можна відзначити сталу тенденцію зростання. Значно зріс рівень співпраці з громадськими організаціями, суттєво розширився ринок соціальних послуг міста, з'явилися нові напрямки роботи, нові соціальні послуги, нові можливості для творчого розвитку.

Слід зазначити, що термін «соціальна мережа» був уведений задовго до появи Інтернету і власне сучасних інтернет-мереж, ще в 1954 році соціологом з «Манчестерської школи» Джеймсом Барнсом. «Вікіпедія» дає наступне визначення: *соціальна мережа* (англ. social network) соціальна структура, що складається із групи вузлів, якими є соціальні об'єкти (люди або організації), і зв'язків між ними. А найбільш популярна на сьогоднішній день соціальна мережа «Facebook» буде створена Марком Цукербергом лише

в 2004 році, а наш проект почав працювати з 1999 року.

В основу роботи «Єдиної соціальної мережі» в місті Харкові було покладено наступні принципи:

- самостійна відповідальність кожного учасника за надані ним послуги;
- обов'язковість надання інформації, пов'язаної з реалізацією проекту, усім учасникам «Єдиної соціальної мережі»;
- обов'язковість підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів для подальшого розвитку проекту й прийняття управлінських рішень щодо існуючих соціальних проблем.

На першому етапі до Харківського міського соціального проекту «Єдина соціальна мережа» увійшли:

- Консультативний центр для незрячих інвалідів Харківської міської громадської організації «Соціально-реабілітаційний центр незрячих»;
- Консультативний центр для сімей, які виховують дітей-інвалідів, Благодійного фонду «Центр реабілітації інвалідів дитинства «Промінь»»;
- Консультативний центр з підтримки жінок, які потрапили в кризову ситуацію, Харківської міської громадської організації «Світ жінок»;
- Консультативний центр з попередження торгівлі людьми Харківської міської організації «Жіноча громада».

Зазначимо, що на сьогоднішній день в 22 конкурсах проектів в рамках «Єдиної соціальної мережі» взяли участь 1383 соціальних проекти. З переможцями укладено 956 договорів про спільну діяльність. Фінансова підтримка з міського бюджету на реалізацію проектів за цей період склала 15,1 млн. грн. Громадськими організаціями на реалізацію проектів-переможців конкурсів на ринок соціальних послуг додатково залучено 55,6 млн. грн.

Треба відмітити, що в міському соціальному проекті «Єдина соціальна мережа» прослідковується динаміка щодо збільшення участі в ньому громадських організацій соціальної спрямованості. Так, майже третина

організацій-переможців останніх років – це нові для міської влади партнери. Молоді організації отримують можливість набуття досвіду роботи з бюджетними коштами, виходять на загальноміський ринок надання соціальних послуг. А організації, які отримали досвід співпраці з органами місцевого самоврядування, виходять на більш високий рівень діяльності. Вони виходять на рівень отримання міжнародних грантів.

Збільшення обсягів залучених коштів ґрунтується на тому, що провідні організації-донори (Світовий банк, Фонд Мак Артурів, Мережа громадської дії в Україні (UCAN/ISC), Міжнародний фонд «Відродження», Посольство Королівства Нідерландів в Україні, Посольство США в Україні, Інститут відкритого суспільства, Компанія «Філіп Морріс – Україна» та ін.) з більшим бажанням виділяють кошти тим громадським організаціям, які співробітничать із владою. Найчастіше підтримуються саме ті проекти, які вже мають початкове фінансування з місцевого бюджету. Такий позитивний досвід мають БФ «Інститут раннього втручання», «Харківська громадська організація незрячих юристів», Харківська громадська організація інвалідів «Креавита» та багато інших організацій.

Одним з таких прикладів партнерства був проект Міністерства міжнародного розвитку Великобританії (DFID), який успішно працював у місті у 2004–2007 роках. Переможцями конкурсу мінігрантів в рамках даної програми стали 19 соціальних проектів харківських організацій. Громада міста отримала додатково 1,360 тис. грн., а реалізація проектів покращила надання різнобічних послуг жителям міста.

Великі зусилля і органів місцевого самоврядування і громадських організацій були витрачені на реалізацію проекту Українського фонду соціальних інвестицій (2003 р.), який планував виділити близько 2 млн. грн. інвестицій на розвиток соціальної сфери міста, але недосконалість механізмів фінансування не дозволили реалізувати його повною мірою.

У 2005 році Харківською міською радою було реалізовано проект «Впровадження інноваційного механізму підвищення якості соціальних

послуг для забезпечення життєдіяльності територіальної громади», який отримав грант 500 тис. грн. від Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. Проект являє новий рівень роботи в сфері надання соціальних послуг. Заходи проекту здійснювалися Управлінням праці та соціального захисту населення спільно з громадськими організаціями, районними територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та підвідомчими закладами. У рамках цього проекту було відкрито 20 електронних соціальних офісів, придбано 5 мікроавтобусів, що дало можливість надавати інноваційні транспортні соціальні послуги мешканцям міста. Реалізація цього проекту і подальший розвиток партнерських відносин з громадськими організаціями забезпечили новий етап розвитку ринку соціальних послуг в місті Харкові і принесли користь територіальній громаді. На сьогодні в межах Програми сприяння безпечній життєдіяльності у сфері соціального захисту населення міста Харкова працюють 33 електронні інформаційні офіси та соціальна транспортна служба «Інватаксі», послугами якої щорічно користуються близько 500 людей з інвалідністю, які пересуваються на кріслах колісних.

За результатами двадцятирічного досвіду роботи сформувалися два основні підходи в сфері міжсекторного соціального партнерства.

Перший напрямок - конкурсний. Його ще називають механізмом муніципальних соціальних грантів. Цей механізм застосовується в ситуації, коли органи влади не визначають однозначно, які саме заходи краще здійснити для розв'язання певних соціальних проблем. Рішення задач соціальної реабілітації осіб з інвалідністю, профілактики дитячої бездоглядності тощо дуже важко конкретизувати у вигляді конкретних заходів, якщо не спиратися на пропозиції тих громадських організацій, хто цими питаннями безпосередньо опікується.

У цьому випадку необхідна організація конкурсного відбору проектів і програм, що відповідають пріоритетам соціально-економічного розвитку

міста і пропонують конкретні шляхи вирішення певних місцевих проблем. Відібрані проєкти отримують необхідну фінансову підтримку з місцевого бюджету. Після цього виникають відносини «замовлення», коли з організаціями – переможцями конкурсу укладаються угоди щодо їх реалізації. При цьому, предметом замовлення служать соціальні пропозиції громадських організацій, відібрані за результатами конкурсу, які потребують подальшого їх розвитку, як такі, що затребувані громадою.

Саме проведення конкурсів соціальних проєктів поклало початок формуванню партнерських відносин між владою й громадою у сфері соціального захисту населення. Перший конкурс, оголошений у 1999 році, проходив в умовах, коли соціальні послуги надавалися досить вузькому колу людей (одинокі громадяни похилого віку та люди з інвалідністю) силами соціальних служб територіальних центрів. Крім того, громадські організації, які заявляли про себе у сфері соціального захисту громадян, були недостатньо зрілими і не володіли необхідними знаннями. Однак, саме конкурс соціальних проєктів виявився тим механізмом, який з однієї сторони активізував громадські організації, а з іншого боку своїми умовами, положеннями, залученням експертів, визначив «зону знань», якими повинні володіти громадські структури, для того щоб стати партнерами місцевої влади в питаннях соціального захисту населення. Таким чином, конкурс соціальних проєктів став механізмом відбору інноваційних пропозицій, якісних соціальних технологій, перспективних ідей у соціальній сфері.

Другий напрямок – програмно-цільовий, або механізм соціального замовлення. Цей механізм передбачає формування і розміщення замовлення на надання послуг (проведення заходів), перелік, зміст і обсяги яких можуть бути чітко визначені органами влади в даних умовах і виходячи з цілей місцевого розвитку.

Органи влади, відповідальні за розробку і виконання соціальних програм, знають, що потрібно зробити, формулюють це у вигляді замовлення і розміщують його на конкурсній основі серед недержавних організацій.

Такий механізм найбільш доречний для надання визначених соціальних послуг цільовим соціальним групам, для здійснення системних дій дослідницького та організаційного характеру, спрямованих на корекцію взаємодії всіх учасників процесу на ринку соціальних послуг (соціологічні дослідження, поширення соціальної інформації), проведення загальноміських заходів, присвячених певним датам тощо.

Одне з центральних місць у вітчизняній науці та практиці державного управління займає проблема визначення ефективності використання бюджетних коштів. Практичний досвід розвитку системи соціального захисту населення в Україні та загальноприйняті наукові теорії організації свідчать, що подальше вдосконалення роботи неможливо без чіткого й однозначного розуміння складових ефективності діяльності органу соціального захисту, установи соціального обслуговування або громадської організації, без застосування сукупності критеріїв і показників, що дозволяють виміряти або оцінити якість їх роботи.

В «Єдиній соціальній мережі» регулярно здійснюється якісний та кількісний аналіз роботи громадських організацій-партнерів.

Якісний аналіз - за показниками:

- напрямки діяльності організацій-партнерів;
- види надаваних соціальних послуг;
- цільові групи (клієнти соціальних послуг);

Кількісний аналіз - за показниками:

- кількість клієнтів, котрим були надані послуги (в динаміці);
- кількість волонтерів, залучених до реалізації проєктів;
- кількість додаткових робочих місць, створених у системі соціальних проєктів;
- обсяг позабюджетних коштів, залучених для надання соціальних послуг.

Відзначимо, що клієнтами організацій-партнерів є, як різні соціально-демографічні групи населення – об'єкти системи соціального захисту

населення, так і суб'єкти соціального захисту – актори соціальної політики (лідери організацій соціальної спрямованості, керівники органів влади, представники ЗМІ і т.д.). Таким чином, робота громадських організацій-партнерів ЄСМ охоплює широке коло клієнтів і спрямована на розв'язання значної кількості нагальних соціальних питань.

Аналізуючи кількість клієнтів організацій-партнерів, яким були надані послуги в динаміці по роках, можна зробити деякі висновки. В цілому, виміряти й зіставити кількість клієнтів організацій-партнерів, котрим були надані послуги, вкрай важко, через наступні причини:

По-перше, через різномірність клієнтів організацій (окремі індивіди, сім'ї, організації).

По-друге, через різномірність послуг за видимими ознаками. В якості прикладу можна навести соціально-побутові та соціально-психологічні послуги. У цьому випадку проявляється проблема визначення реальної та потенційної ефективності. Соціально-побутові послуги, на відміну від соціально-психологічних, кращим чином ілюструють ефект за схемою «дія – результат». Їх найближчу ефективність можна зафіксувати, тому що вона проявляється в наочній зміні ситуації, що склалась. Ефективність соціально-психологічних послуг може бути виявлена лише по закінченні певного часу (потенційна ефективність).

По-третє, через різну складність і тривалість надаваних громадськими організаціями послуг. Наприклад, в організації, що займається працевлаштуванням людей з інвалідністю, буде набагато менше клієнтів, ніж в організації, яка проводить благодійні свята або робить консультації по телефону. Однак це не значить, що перша організація працює менш (більш) ефективно.

Ефективність використання бюджетних коштів і роботи організацій-партнерів з донорами кількісно можна оцінити за допомогою такого показника, як Коефіцієнт залучених коштів ($K_{з.к.}$), який показує кількість залучених коштів на 1 бюджетну гривню. Даний показник розраховуються по

відношенню суми бюджетних коштів, виділених на підтримку проекту, до суми власних коштів організації (у т.ч. у матеріальному вираженні), витрачених на реалізацію проекту, й залучених матеріальних та фінансових ресурсів.

Аналіз динаміки розвитку міського соціального проекту «Єдина соціальна мережа» дозволяє зробити декілька взаємопов'язаних висновків:

- з року в рік зростає число клієнтів, що отримують якісні соціальні послуги;
- збільшується кількість громадських організацій, які бажають стати партнерами органів місцевої влади;
- збільшується сума залучених коштів;
- збільшується обсяг інформації для громади про ринок соціальних послуг міста.

За період з 1999 по 2021 роки суттєво зріс рівень самих громадських організацій. Вони навчилися працювати з бюджетними грошми, залучаючи у свої ряди сильних фахівців, навчилися співпрацювати між собою та з приватними донорами.

Позитивним моментом є залучення до роботи все більшої кількості волонтерів.

Підсумовуючи роботу, можна зазначити, що завдяки конкурсам соціальних проектів та соціального замовлення в рамках «Єдиної соціальної мережі» на ринку соціальних послуг міста Харкова сформувався громадський, недержавний сектор, який розширює можливості органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення, пропонує жителям послуги, що не надаються державними соціальними службами.

Міська влада ніколи не буде владою, якщо не стане брати до уваги потреби громади, її ініціативи з приводу забезпечення життєдіяльності кожного конкретного громадянина і всієї громади в цілому.

За останні кілька років в Харкові склалися тісні партнерські відносини між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями соціального спрямування.

Люди, які працюють в громадських організаціях, - це люди, які, з одного боку, знають зсередини проблеми соціально незахищених громадян, людей, що потрапили в кризову життєву ситуацію, а з іншого, намагаються запропонувати міській владі способи вирішення цих складних проблем.

Громадські організації соціального спрямування - це той духовний, інтелектуальний, ресурсний капітал, яким володіє сьогодні міська влада. Це той капітал, який вона дуже цінує і який може використати в своїй діяльності. Зі свого боку міська влада намагається зробити все можливе для розвитку потенціалу громадських організацій міста. Це і щорічні конкурси соціальних проектів, які дають можливість громадським організаціям реалізувати свої ідеї та напрацювання, і проведення громадських слухань, круглих столів, конференцій з соціально значущих питань, і спільна розробка нормативних актів органів місцевого самоврядування в галузі соціальної політики міста.

Прикладом подальшого розвитку співпраці влади і громади стали започатковані два нові конкурси проектів, а саме:

- Конкурс іміджевих проектів 2016-2018 роки. Виконавець – Управління іміджевих проектів Департаменту молоді, сім'ї та спорту Харківської міської ради.

- Бюджет розвитку з 2018 року. Виконавець – Управління бюджету і фінансів Харківської міської ради.

В основу цих конкурсів в певній мірі лягли напрацювання та двадцятирічний досвід, який ми отримали в процесі реалізації проекту «Єдина соціальна мережа».

Проблема недоступності існувала багато років до того, як Україна стала незалежною. Відсутність доступності мала конкретні причини. По-перше, це особливості архітектурної філософії і культури, які проявлялися в

фундаменталізмі та гігантоманії, а по-друге, це державна політика, яка категорично не помічала наявності в суспільстві людей з інвалідністю в публічному просторі. Тому, на початку 90-х років дуже скоро активувались люди з інвалідністю та їх близькі та друзі, які стали на їх захист. Вони створювали громадські організації, стояли в пікетах перед будівлями ОДА та міськвиконкому і вимагали до себе уваги та вирішення їх проблем.

Доступність, працевлаштування та можливість отримувати необхідні послуги були самими кричущими проблемами. Враховуючи, що держава на той час була не в змозі швидко вирішити ці питання, деякі громадські організації взяли їх на себе. Почалися нескінченні звернення, стосовно потреб в доступності та пропозиції, як вони бачать вирішення того чи іншого питання.

У місцевій владі з'явилося розуміння того, що цих людей треба організувати, щоб надати їм можливість реалізувати свої ідеї. І тоді в «Комплексній програмі соціального захисту населення м. Харкова» з'явилися пункти щодо проведення конкурсу соціальних проєктів, а в кошторис Програми заклали перші гроші на фінансування цих проєктів.

В 2000 році був проведений перший міський конкурс соціальних проєктів.

В конкурсі прийняли участь 39 громадських організацій, з яких тільки 3 отримали фінансову підтримку з міського бюджету через «Програму соціального захисту населення»:

1. Благодійний фонд «Інститут раннього втручання», який працював з сім'ями що виховують дітей з інвалідністю, пов'язаною з ментальними порушеннями до сьогодні. Послуга раннього втручання (РВ) – послуга для сімей з дітьми у віці від народження до чотирьох років, які мають порушення розвитку або в яких існує ризик виникнення таких порушень.

Послуга РВ дозволяє чітко ідентифікувати проблеми щоденного життя сімей, які пов'язані з проблемами розвитку дитини, визначити розвивальні стратегії відповідно до індивідуальних потреб дитини та,

базуючись на пріоритетах сім'ї, впровадити разом з батьками ці стратегії в щоденне життя родини.

Благодійний фонд «Інститут раннього втручання» - організація, яка вперше в Україні почала створення цієї послуги в 2000 році, коли і розпочалось співробітництво організації з Харківською міською радою. БФ «Інститут раннього втручання» є членом Єдиної соціальної мережі, брав участь та неодноразово був переможцем, отримував фінансову підтримку в конкурсах соціальних проєктів, які проводились Харківською міською радою.

В 2010 році був створений на базі Дитячої міської поліклініки №23 Центр раннього втручання, фахівці якого пройшли відповідне навчання та надавали послугу раннього втручання жителям Київського району м.Харкова.

За роки функціонування більше 3,5 тисяч сімей з дітьми отримали послугу раннього втручання. Це дозволило поліпшити розвиток дітей в ранньому віці, попередити їх інвалідізацію, покращити якість щоденного життя сім'ї, підвищити компетентність, самозарадність та самоефективність батьків, сприяти тому, щоб дитина виховувалась в родині, а не була передана в інтернатний заклад.

В період епідемії COVID -19 послуга РВ не переривалась ні на один день, бо довела свою ефективність в онлайн форматі.

Тому, коли розпочалось широко масштабне вторгнення, з лютого 2022 року послуга РВ також продовжує надаватися, навіть якщо родини Харків'ян та спеціалісти були вимушені тимчасово виїхати. За воєнний час послугу РВ отримали 150 сімей.

Батьки, які отримували послугу РВ в перші три місяці широкомасштабної війни оцінили її наступним чином:

- послуга РВ забезпечила безперервність і змогла надати широкий спектр підтримки сім'ям, включаючи емоційну, інформаційну та

матеріальну, сприяла підтримці соціальних зв'язків і забезпеченню відчуття певної стабільності в ситуації драматичних змін.

- послуга РВ відповідала на очікування батьків щодо розвитку дитини навіть в умовах війни, допомагала запобігати регресу дитини.
- послуга РВ дозволяла підтримати й підвищити компетентність і самоефективність батьків у ситуації недостатньої безпеки, нестабільності та зміни звичного середовища.

Зараз потребує підтримки та розширення надання послуги раннього втручання, бо саме ця послуга дозволяє вирішувати питання психічного здоров'я немовлят, дітей раннього віку та їх сімей, а також інклюзію цих сімей в повсякденне життя громади.

2. Благодійна організація «Центр реабілітації незрячих», яка вперше започаткувала супровід незрячих людей у співпраці з міським центром зайнятості. Працювали курси по навчанню людей, які знаходились на обліку в центрі зайнятості, навичкам супроводження незрячих і диспетчерську, яка приймала замовлення по супроводу.

3. Благодійний фонд «Промінь», який створили батьки дітей з ментальними вадами. Ще на початку 90-х років БФ отримав гранти на створення центру для таких дітей, з'ясував наявність таких центрів як в Україні, так і за кордоном, організував групи дітей з інвалідністю для відвідування цих центрів, що дало змогу організувати на базі БФ «Промінь» у місті Харкові свій центр. Після закінчення проєктного фінансування, цей центр був взятий на фінансування з міського бюджету як Комунальний заклад «Харківський міський центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Промінь», створений 02.02.2004 року, як продовження соціального проєкту БФ «Промінь».

Комунальний заклад «Харківський міський центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Промінь» надає послуги з соціально-побутової, психолого-педагогічної, фізичної та фізкультурно-спортивної реабілітації а також послугу інформування, відповідно до Стандартів про

надання соціальних послуг. Послуги надаються дітям та особам з інвалідністю, що мають тяжкі ментальні та фізичні порушення розвитку а також дітям до трьох років (включно), що належать до групи ризику, щодо встановлення інвалідності.

В 2004 році фахівцями управління соціального захисту населення був написаний проєкт з яким міська рада прийняла участь у конкурсі Комітету розвитку громад при Президентові України – «Створення міського громадського центру соціальної інформації та соціальних послуг як механізм підвищення якості життєдіяльності територіальної громади». За результатами конкурсу міська рада отримала 500 тисяч гривень, які увійшли в кошторис Комплексної програми соціального захисту населення м. Харкова. В 2006 році були придбані перші два автомобілі «Газель» для перевезення маломобільних людей. В 2007 році в цих машинах були встановлені гідравлічні підйомники для людей, які користуються інвалідними візками, створено диспетчерську для прийняття замовлень та відпрацювання маршрутів. Послуга працює до сьогодні, але війна внесла корективи. Після закінчення реалізації проєкту послуга «Інватаксі» фінансується з міського бюджету та залученими коштами.

Крім того, в рамках проєкту були створені 17 є-офісів, які були оснащені меблями та комп'ютерною технікою. Є-офіси відкриті в міських соціальних закладах та громадських організаціях. Діяльність офісів спрямована на інформування людей про діюче соціальне законодавство та можливості соціальних закладів та громадських організацій – надавачів соціальних послуг. До початку війни працювало більш ніж 30 офісів. Всі вони були в різних районах міста для забезпечення до них максимального доступу людей, в першу чергу людей з інвалідністю.

Таблиця 2.1 - Надання транспортних соціальних послуг «Інватаксі»

Рік	Кількість осіб	Кількість заявок	Сума (тис.грн)	Примітки
2008	76	832	93,3	
2009	166	2689	178,6	
2010	172	2996	197,9	
2011	216	3473	310,5	
2012	233	4385	486,5	
2013	253	4572	565,2	
2014 (листопад, грудень)	75	792	95,7	
2015	195	3096	487,1	
2016	218	3818	657,8	Придбано 3 авто з гідравлічними підйомниками
2017	256	5509	1 692,2	
2018	239	4516	1 545,3	
2019	239	4817	1 719,0	Придбано ще одну автівку
2020	201	4508	1 749,2	
2021	213	5269	1 491,6	
2022	84	729	160,5	
2023	10 38	20 109	20,6 (бюджет) з 21.08 благодійні кошти «Волонтер 68»	
2024 станом на 01.09.2024	2 46	3 191	3,5 (бюджет) благодійні кошти «Волонтер 68» та з 15.08 БФ «Соціальний фонд здоров'я»	

Надання публічних послуг почалось разом з початком роботи «Інватаксі», коли з'явилась можливість організовано доставляти на заходи людей з інвалідністю, які пересуваються на інвалідних візках. В процесі організації цих заходів, перш за все розповсюджувалась інформація про можливість прийняти в них участь людей з інвалідністю. Це сайти міської

ради, громадських організацій та обзвонювання людей по телефону, в першу чергу користувачів транспортної послуги. Крім того, використовувались можливості громадських організацій та волонтерів, які мали свій транспорт. В місцях проведення заходу відводилось окреме місце для паркування цих транспортних засобів. Велике значення при проведенні публічних заходів має послуга супроводу, яку надавали соціальні працівники міських закладів та навчені волонтери чи люди, які були до нас спрямовані з центру зайнятості.

Заходи, в яких постійно приймали участь люди з інвалідністю: День міста Харкова, День Незалежності України, Новорічні святкування на площі Свободи, в Центральному парку, День молоді, спортивні тренування, спортивні змагання та футбольні матчі.

Наявність «Інватаксі» підвищила якість життя молодих людей з інвалідністю, які навчалися у ВНЗ, це їх доставка на навчання, консультації, заліки та екзамени в період проведення навчальних сесій.

Працював «Шкільний автобус». Це автівки, які розвозили дітей-школярів з інвалідністю по школах, які були адаптовані для навчання дітей, які за станом здоров'я користуються інвалідними візками.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ РИНКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

МІСТА

ХАРКОВА ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

3.1 Реагування соціальної сфери Харкова на виклики війни

Війна росії проти України, яка розпочалася ще в 2014 році, а з 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення рф на територію нашої країни, суттєво загострила проблеми, вирішення яких є надзвичайно актуальним для сучасного українського суспільства. Виникла потреба акцентувати на такій із них, як проблема ефективності функціонування ринку соціальних послуг.

Ця проблемна ситуація актуалізувала необхідність проведення дослідження стосовно наявності протиріччя між потрібним в умовах війни рівнем функціонування вітчизняного ринку соціальних послуг та його наявним станом. Гносеологічний аспект проблемної ситуації полягає у протиріччі між нашим знанням про необхідність значної трансформації ринку соціальних послуг в умовах війни та незнанням того, як, завдяки чому, в якому саме напрямку перш за все мають відбуватися його зміни під час воєнного стану. Вирішення зазначеної проблеми має не тільки наукову, теоретичну актуальність, а передусім практичне значення, бо від цього багато в чому залежить здоров'я і життя наших співгромадян.

У фокусі дослідження обраної проблеми знаходяться два поняття та феномени, які ними позначаються, а саме: «соціальні послуги» та «ринок соціальних послуг».

Що стосується поняття та феномену соціальних послуг, то здійснений нами пошук виявив велику кількість публікацій, у яких представлені

результати теоретичних та емпіричних розвідок щодо сучасного стану, алгоритму та перспектив розвитку системи соціальних послуг в Україні, її реформування та законодавчого забезпечення, стандартів якості соціальних послуг та ролі соціологічних досліджень у підвищенні їхньої якості, місця соціальних послуг у системі соціального захисту вразливих верств населення, проєктів інноваційних моделей соціальних послуг тощо. Зазначимо, що суттєве поживлення інтересу до дослідження проблематики соціальних послуг з боку вітчизняних науковців спостерігається в останні 30 років, тобто за часів незалежності України.

Становленню та функціонуванню ринку соціальних послуг також присвячено чимало теоретичних та емпіричних досліджень у межах соціології, економічної науки, соціальної роботи як наукової дисципліни тощо. Серед них напрацювання Ю. Горемикіної, І. Процик та Н. Кари, О. Мальцевої, В. Мужайло та І. Кривоногової, Н. Романової, Т. Семигіної та ін.. У публікаціях перелічених та інших вітчизняних науковців, які звертаються до вивчення ринку соціальних послуг, акцентується увага на його формуванні в умовах сучасного українського суспільства, особливостях функціонування в територіальних громадах, на наданні соціальних послуг окремим категоріям населення, на проблемах моніторингу та оцінювання їхньої ефективності, підвищення якості тощо.

Незважаючи на достатньо великий обсяг наукових досліджень та публікацій з проблематики ринку соціальних послуг, екстремальна ситуація, яку переживає сьогодні українське суспільство, а саме російсько-українська війна, породжені нею виклики нашому соціуму, в тому числі ринку соціальних послуг, актуалізують потребу в нових зверненнях до теоретичного та емпіричного соціологічного аналізу проблем функціонування системи надання соціальної допомоги населенню України під час воєнного стану. Обсяг та перелік соціальних послуг, які сьогодні є найбільш затребуваними, не можна порівняти навіть з тим обсягом допомоги, яка надавалась населенню, зокрема внутрішньо переміщеним особам (ВПО),

в останні 8 років. Тільки Харків прийняв та надавав всебічну допомогу ВПО. Було важко, але наші соціальні служби з цим впоралися. Всього з 2014 року Харків прийняв 203021 ВПО (станом на 01.12.2024 р.), в тому числі 188 186 людей зареєстровані з 24.02.2022 р.

Буде доцільним приділити окрему увагу виявленню тих проблем/викликів, які постали перед ринком соціальних послуг Харкова з початком повномасштабної російсько-української війни, та визначення можливих напрямків його розвитку в умовах воєнного стану.

Реалізуючи зазначену вище мету, перш за все визначимо головні поняття – «соціальні послуги» та «ринок соціальних послуг».

Згідно із Законом України «Про соціальні послуги», остання редакція якого була затверджена (№ 2193-IX від 14.04.2022), соціальні послуги визначаються як «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їхніх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>).

Засновуючись на цьому визначенні поняття «соціальні послуги» ми сформулювали власне визначення цього поняття: соціальні послуги – це комплекс заходів з надання допомоги окремим особам та соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою вирішення існуючих проблем та поліпшення їхнього життя.

Звернемося до поняття «ринок соціальних послуг». Послугуючись дефініціями понять «ринок» та «ринок соціальних послуг», що існують у сучасній науковій літературі, ми сформулювали наше авторське визначення поняття «ринок соціальних послуг». Перш ніж його представити, зазначимо, що у теорії маркетингу виокремлюються різні види ринків: ринок ресурсів, у тому числі ринки сировини, фінансові та валютні ринки, кредитний ринок, ринок цінних паперів, ринок праці, ринок виробників, ринок споживачів, ринок посередників, ринок товарів і послуг, ринок інформації та ін.. Так би

мовити, ринок соціальних послуг є сектором ринку послуг, але специфіка цього сектору ринку послуг потребує його відокремлення в самостійний соціальний інститут – «Інститут ринку соціальних послуг».

Отже, з нашого погляду, ринок соціальних послуг – це система взаємовідносин попиту та пропозиції соціальних послуг, поле взаємодії між тими, хто надає ці послуги (державні, муніципальні, громадські організації та установи), та тими, хто їх споживає, завдяки чому забезпечується подолання/мінімізація складних життєвих обставин, у яких знаходяться окремі індивіди та соціальні групи.

Ринок соціальних послуг, у тому вигляді, який він є, є одним із найперших в Україні. Він почав формуватися з 2000 року. Особливістю його становлення та функціонування було те, що провайдерами соціальних послуг стали не тільки державні та муніципальні соціальні служби, а і громадські організації соціальної спрямованості, які пропонували послуги, що не були передбачені офіційними соціальними службами, діяльність яких регламентувалась законодавством України.

Сьогодні ми з повним правом можемо стверджувати, що протягом більш ніж 20 років у нашому місті сформувався ринок соціальних послуг, завдяки якому задовольнялися практично всі потреби його мешканців, у всякому разі з огляду на їхні запити.

Першим кроком в алгоритмі формування ринку соціальних послуг у Харкові було ретельне вивчення попиту його населення на ці послуги. При цьому ми, по-перше, аналізували письмові звернення громадян до органів місцевої влади, в яких харків'яни писали про те, якої саме допомоги вони потребують. Зазначимо, що протягом нульових – першої половини десятих років XXI ст. ми отримували близько 10 тисяч таких звернень кожного року. У 2019 році було вже 12 тисяч звернень, у 2020 році – 16 тисяч.

Ще одним каналом дослідження попиту на соціальні послуги були (і залишаються сьогодні, незважаючи на війну) усні звернення громадян, які вони висловлювали на численних зустрічах з мером та всіма його

заступниками , що відбувалися (і відбуваються) безпосередньо за місцем проживання харків'ян.

Нарешті, попит на соціальні послуги вивчався завдяки аналізу результатів соціологічних опитувань, які здійснювалися як соціальними працівниками муніципальних соціальних служб, так і громадськими організаціями, з якими у нас склалися тісні партнерські стосунки.

Вивчаючи попит на соціальні послуги та можливості його задоволення існуючими державними та муніципальними соціальними службами, а також громадськими організаціями Харкова, були виявлені групи населення, які потребують першочергової допомоги, а також низку проблем, які необхідно було вирішити, щоб підвищити ефективність функціонування ринку соціальних послуг у нашому місті. Серед них:

а) так звані «незакриті» проблеми, тобто такі, що опинилися поза увагою державних служб і громадських організацій, які працюють у сфері надання соціальних послуг (до прикладу: відсутність соціальної послуги супроводу самотніх незрячих людей, проблеми спілкування нечуючої людини з чуючою та ін.);

б) ті послуги, які виявилися незатребуваними громадянами внаслідок відсутності інформації у потенційних споживачів, а також через неприйняття потенційними клієнтами форм діяльності організацій, які їх надають (наприклад, відмова деяких матерів – одначок від послуг соціальної няні).

У процесі аналізу отриманих даних також з'ясовано питання, які є надзвичайно важливими для підвищення ефективності функціонування ринку соціальних послуг. Зокрема, була одержана більш детальна інформація про:

а) форми і механізми надання соціальної допомоги, характер і результат взаємодії клієнтів і соціальних служб (консультації стосовно прав та можливостей отримання необхідної допомоги: оформлення субсидій, державної допомоги, медичних послуг тощо);

б) канали надання громадськими організаціями і соціальними службами інформації про свою діяльність реальним і потенційним клієнтам (публікація видання «Соціальний вісник», у випусках якого надається докладна інформація про ринок соціальних послуг);

в) ставлення реальних і потенційних споживачів до організації, яка надає соціальні послуги (ступінь довіри до неї, рівень задоволеності одержаними соціальними послугами тощо);

г) бачення громадськими організаціями і соціальними службами ситуації у сфері соціальних послуг, зокрема перешкод, які заважають ефективному просуванню пропонованої ними допомоги (відсутність інформації про стан здоров'я людей, у тому числі та перш за все з психічними захворюваннями, від поліклінік, ЖЕКів, сусідів).

Як зазначалось вище, велике значення для успішного функціонування ринку соціальних послуг та формування системи управління цим ринком мало виявлення тих груп населення міста, які позбавлені або обмежені у своїх можливостях отримувати соціальні послуги.

Щоб досягти бажаного результату, було здійснено аналіз діяльності сектору виробництва соціальних послуг у місті Харкові, а саме:

а) роль держави у формуванні та розвитку соціального сектору на підставі законодавства України у сфері соціальної політики і практики діяльності державних і муніципальних органів у сфері соціальних послуг;

б) обсяг і структура ринку соціальних послуг м. Харкова, механізмів і форм взаємодії його елементів, потенціалу і ресурсів організацій – провайдерів послуг;

в) інтенсивність та форми взаємодії громадських організацій з державою, органами місцевого самоврядування і між собою.

Крім того, було проведено всебічний аналіз певних ділянок ринку соціальних послуг міста Харкова: як традиційних, так і нових форм взаємодії провайдерів і реципієнтів соціальних послуг, як успішних, так і недостатньо ефективних форм такої взаємодії.

У контексті роботи з формування та розвитку ринку соціальних послуг здійснювалось широке консультування зі всіма зацікавленими сторонами: фахівцями місцевих органів влади, керівниками і рядовими співробітниками різних служб і організацій, а також з одержувачами соціальних послуг.

Все зазначене вище допомогло досягти більш високого рівня ефективності функціонування ринку соціальних послуг Харкова, сформувати довіру до нього мешканців нашого міста .

Після 24 лютого 2022 року ситуація на цьому ринку, як і в цілому в нашій країні, кардинально змінилася. Проте, незважаючи на страхіття перших днів та місяців війни, він вистояв. Але перш, ніж вистояти, харківському ринку соціальних послуг довелося пройти через серйозні випробування.

Перший виклик, який отримали фахівці соціальних служб Харкова з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, - це відсутність можливості виконувати свої обов'язки по відношенню до людей, які очікували допомоги.

Вже 1-го березня 2022 року виконавчі підрозділи міської ради залишилися без робочих місць, оскільки будівля обласної державної адміністрації, де розташовувались керівні органи системи соціального захисту населення Харкова, була практично вщент зруйнована. Все, що забезпечувало роботу, перестало існувати, починаючи з меблів і документів, які в цих меблях знаходились, і закінчуючи комп'ютерами, ноутбуками з великою кількістю інформації, багатотисячних реєстрів, користуючись якими ми могли надавати людям необхідну допомогу та вирішувати ті питання, які у них виникали.

Практично перестали існувати Департаменти охорони здоров'я, соціальної політики та служб у справах дітей, управління надання медичних послуг дорослим і дітям та управління праці та соціальних питань.

Міський транспорт не працював, люди не могли дістатися до роботи в медичні та соціальні заклади, велика кількість соціальних та медичних працівників виїхала з міста. Але вдалося з'ясувати, який людський та професійний ресурс залишився, в якому стані знаходяться споруди наших закладів, організувати в цих закладах робочі місця і почати створювати ту систему надання медичної та соціальної допомоги, яку на час військових дій потребувало наше місто, люди, що в ньому залишилися.

Другий виклик – це стан тих людей, які опинилися у надзвичайно важких для життя умовах. Треба було побудувати систему необхідних дій, які б могли цим людям допомогти.

Справа в тому, що самотні люди, яких обслуговували соціальні працівники протягом багатьох років, були адаптовані до свого життя. Вони вміли жити на свою малу пенсію. Вони знали, куди звернутися за допомогою, вони просто вміли виживати наодинці. А люди, які залишилися без догляду рідних, опинилися в дуже важкій ситуації. Вони навіть не знали, куди можна звернутися за допомогою. Телефонували сусіди, зверталися волонтери, і соціальні працівники йшли за вказаною адресою, щоб подивитися і зрозуміти, чим можна допомогти.

Літні люди, які залишилися на самоті, якийсь час трималися, маючи ресурс фінансів, продуктів та своїх фізичних та психологічних можливостей. А потім виникала ситуація, коли їм була потрібна допомога. І їм допомагали, з огляду на можливості. Деякі з цих людей погодились переїхати до інтернатного закладу, і тоді соціальні працівники та фахівці районних управлінь терміново оформляли необхідні документи, щоб перевезти їх до цього закладу.

Коли у полі зору соціальних служб і волонтерів виникала хвора людина, її госпіталізували у лікарняний заклад. І все це робилось в умовах, коли з міста виїхала велика кількість лікарів, медичних сестер та іншого медичного персоналу. Виїхали і деякі соціальні працівники, які

обслуговували вдома самотніх літніх людей. А з тими, хто залишився, треба було створити практично нову систему надання соціальної допомоги.

Всі директори територіальних центрів залишилися у місті. Вони прийшли в заклади, які були їм доступні за місцем проживання, теж саме зробили і соціальні працівники, які продовжували обслуговувати підопічних.

Керівники соціальних служб зробили необхідний перерозподіл функціональних обов'язків тих, хто виїхав, тим, хто залишився працювати.

Роботи було багато. Пішла гуманітарна допомога у вигляді медикаментів, медичного обладнання, ліжок, гігієнічних наборів, продуктів харчування. Треба було все розвантажити, прийняти у складські приміщення, під які використовували ті, що були у соціальних закладів. Після цього розподіл, видача, звіт надавачам допомоги.

Місцева влада та громадські організації робили все, що треба. Поруч з ними були волонтери тих благодійних фондів та громадських організацій, з якими вони співпрацювали не один рік і мали міцні партнерські стосунки. Це люди, які стали волонтерами за покликом серця, розуміючи, що з приходом в Україну війни велика кількість людей стала потребувати сторонньої допомоги.

Вони самостійно організували необхідну допомогу, вивозили з міста багатодітні сім'ї, людей з інвалідністю, літніх людей у безпечні регіони України та за кордон. Купували їжу і роздавали людям. Ходили по квартирах багатоповерхівок, шукаючи тих, хто залишився без допомоги.

Соціальні служби розносили продуктові набори, обігрівачі, під час обстрілів допомагали дійти до укриття тим, хто міг пересуватися, а біля тих, хто не міг це зробити, просто залишалися у помешканні, бажаючи своєю присутністю заспокоїти літню людину.

Виникла проблема, якої не очікували, але швидко зрозуміли, що в тих страшних умовах інакше не могло й бути. Це загострення психічних хвороб у людей, які хронічно ними страждали, та психічні і нервові зриви у людей, які не змогли витримати цю ситуацію. Обласна психіатрична лікарня була

переповнена. Будь-яка спроба виписати хвору людину з лікарні миттєво викликала скаргу від родичів, які починали звертатися в усі інстанції з проханням цього не робити. І справа не в тому, що вони погані родичі, а в тому, що це створювало безвихідну ситуацію, як правило, для всієї сім'ї, яка ставала прикутою до хворої людини. Директор обласного департаменту охорони здоров'я за фахом був психіатром, і, дякуючи цьому, він зміг організувати евакуацію психічно хворих людей у профільні лікарні, які функціонували в безпечних на той час регіонах України. Людей вивозили ешелонами, по 100-200 осіб, що значно покращило ситуацію в місті. Були такі ситуації, коли люди, отримавши від нас позитивну відповідь на своє прохання про допомогу, за лічені години доїжджали з дому до вокзалу, щоб відправити близьку їм хвору людину в евакуацію.

Наприкінці травня 2022 року у нас виникло стійке відчуття, що повністю відновлено ринок соціальних послуг, провайдерами якого були фахівці соціальних закладів, багаторічні партнери з числа громадських організацій соціальної спрямованості, волонтери благодійних фондів та створених у військовий час нових волонтерських організацій, які стали учасниками міського проєкту «Єдина Соціальна Мережа».

Підводячи підсумки, перш за все зазначимо, що формування ринку соціальних послуг Харкова відбувалось за безпосередньої участі всіх його суб'єктів. Протягом останніх 20 років департаменти Харківської міської ради, які опікуються питання надання соціальних, у тому числі медичних, послуг населенню, державні, муніципальні соціальні служби, громадські організації соціального спрямування здійснювали систематичний моніторинг попиту харків'ян на ті чи інші послуги. Це дозволило вибудувати усталену систему надання соціальної допомоги мешканцям Харкова, яка успішно спрацьовувала в такій екстремальній ситуації, як пандемія COVID-19. Свою життєстійкість ця система, зокрема ринок соціальних послуг Харкова, доводить і сьогодні, в умовах воєнного стану.

Проведене дослідження дозволило дійти цікавого висновку про інституціоналізацію ринку соціальних послуг Харкова. Було виявлено, що цей ринок має всі ознаки соціального інституту, в саме: існує група людей, які за фахом або на громадських засадах займаються наданням соціальних послуг населенню; існують установи (державні та муніципальні соціальні служби, громадські організації соціальної спрямованості), в рамках яких вони здійснюють цю діяльність; сформовано цінності та норми взаємодії між всіма суб'єктами цього ринку: між тими, хто їх виробляє, тими, хто їх надає, та тими, хто їх споживає.

Важливим наслідком успішного функціонування ринку соціальних послуг є формування соціального капіталу харківської громади. Це має величезне значення для підвищення рівня її згуртованості, що за умов війни є надзвичайно актуальним завданням. Саме на цьому питанні необхідно зосередити увагу.

3.2 Використання досвіду кращих практик соціального захисту населення міської територіальної громади

Результатом багаторічного співробітництва органів місцевого самоврядування із громадськими організаціями соціального спрямування, які представляють соціальні інтереси громадян на рівні громади. є:

1. Зменшення соціальної напруги в територіальній громаді.
2. Прозорість діяльності влади й діяльності суспільних об'єднань.
3. Ефективне партнерство державних і недержавних постачальників послуг та корпоративні відносини між громадськими об'єднаннями в рамках міського проєкту «Єдина соціальна мережа» і громадськими об'єднаннями та владою.
4. Створення умов для одержання додаткових знань:
 - владою - про проблеми, які існують у територіальній громаді й можливостях їхнього рішення на рівні влади;

- громадськими об'єднаннями - від влади щодо роботи з бюджетними коштами, клієнтами й іншими організаціями.

5. Зміни ставлення влади до громадських структур і громадських структур до влади. Зростання ролі громадських організацій у розробці стратегії розвитку ринку соціальних послуг міста Харкова.

6. Підвищення якості роботи громадських організацій в умовах співробітництва із владою.

7. Збільшення учасників відносин на ринку соціальних послуг, як об'єктів, так і суб'єктів.

8. Залучення додаткових коштів на ринок соціальних послуг і підвищення інтересу грантових організацій до роботи громадських організацій.

9. Підвищення якості й кількості соціальних послуг.

10. Створення міжвідомчих зв'язків, як основи реалізації принципу надання комплексної соціальної послуги.

11. Створення моделі взаємодії всіх постачальників соціальних послуг з метою підвищення якості життя соціально незахищених верств населення.

12. Формування активного способу життя жителів територіальної громади міста.

13. Створення додаткових робочих місць у системі соціальних проєктів.

14. Розвиток волонтерського руху, як результат суспільної активності населення.

Одним з важливих механізмів співробітництва в рамках реалізації «Єдиної соціальної мережі м. Харкова» є робота Великої громадської ради (ВГР) з питань соціальної політики при Харківському міському голові, що була створена 25 вересня 2008 року, громадськими організаціями партнерами «Єдиної соціальної мережі». Основною метою Ради є сприяння розвитку соціального партнерства між міською владою й громадськими

організаціями Харкова. Сьогодні Велика громадська рада об'єднує 45 громадських організацій соціального спрямування.

До ефективної моделі соціальної підтримки населення ми відносимо погоджені дії між структурами місцевого самоврядування й об'єднаннями громадян, підтверджені договорами про співробітництво.

Укладені договори передбачають як нематеріальні відносини між сторонами, так і відносини, що регламентують процес участі у фінансуванні конкретних суспільних проєктів коштами міського бюджету.

Джерелами фінансування соціальних проєктів є:

- кошти міського бюджету, передбачені кошторисом «Програми сприяння безпечної життєдіяльності в сфері соціального захисту населення»;
- людський ресурс організацій;
- власні кошти організацій;
- залучені кошти.

Завдяки співробітництву із громадськими організаціями істотно розширився та розвивається ринок соціальних послуг міста. *(ТАБЛИЦЯ 4.1.)*

Проаналізувавши роботу громадських організацій-партнерів по видах надаваних послуг, можна зробити наступні висновки:

- для організацій-партнерів характерне надання не одного виду, а цілого комплексу соціальних послуг;
- найпоширенішим видом послуг є послуги інформаційного характеру. Їх надають близько 70% організацій-партнерів. Питома вага соціально-психологічних і юридичних послуг - 50 – 60 %
- послуги професійної реабілітації осіб з обмеженими можливостями й послуги соціально-побутового характеру – 15% від загального числа організацій-партнерів.

Системна робота з громадськими організаціями має ще одне дуже важливе значення - це одержання інформації про існуючі соціальні проблеми жителів громади. Якщо врахувати, що більшість членів цих організацій самі є носіями цих проблем, то навряд чи хтось краще сформулює їх і запропонує

шляхи вирішення, тому в системі «Єдиної соціальної мережі» поширені різні інноваційні послуги, які надаються з ініціативи самих громадських організацій.

Приводимо приклади інноваційних послуг, які надаються громадськими організаціями – партнерами «Єдиної соціальної мережі» у рамках реалізації соціальних проєктів і соціального замовлення:

- Послуга раннього втручання для сімей, які виховують дітей у віці від народження до 4 років з вадами здоров'я та розвитку.

Провайдер: Благодійний Фонд «Інститут раннього втручання».

Інноваційна для України послуга раннього втручання для сімей, що виховують дітей у віці від народження до 4 років з порушеннями здоров'я й розвитку. Послуга передбачає надання розвиваючої допомоги дитині й супровід родини відповідно до світових стандартів раннього втручання, підтримку процесу самоорганізації батьків за принципом «рівний - рівному». Розробка послуги розпочата в 2000 році.

- Послуги соціальної інформації й кваліфікована юридична допомоги соціально-незахищеним верствам населення. Випуск радіо-бюлетеня «Єдина соціальна мережа».

Провайдер: Харківська громадська організація незрячих юристів.

Послуга надається з 2003 року на базі Харківської громадської організації незрячих юристів.

- Організація транспортної доступності для людей з інвалідністю, які пересуваються на кріслах колісних.

Провайдер: Харківська міська громадська організація інвалідів «Креавита».

В 2005 році в межах проєкту «Впровадження інноваційного механізму підвищення якості соціальних послуг для забезпечення життєдіяльності територіальної громади» придбало п'ять мікроавтобусів «Газель», два з яких були обладнані спеціальними підйомниками для перевезення людей, що пересуваються на кріслах колісних.

На базі цих мікроавтобусів була організована соціальна транспортна послуга, яка вирішує проблему недоступності громадського транспорту для людей, які пересуваються на кріслах колісних.

- Впровадження послуги для людей з обмеженням слуху по виклику екстрених служб (МНС, поліція, швидка допомога, служба газу, міська диспетчерська служба «1562») за допомогою SMS-Повідомлень із мобільного телефону.

Провайдер: Харківська обласна організація українського товариства нечуючих (УТОГ).

Впровадження даної послуги для осіб з інвалідністю зі слуху є життєво важливою для даної категорії людей. За клопотанням Харківської обласної організації Українського товариства глухих (УТОГ) у 2010 році Управління праці та соціальних питань Харківської міської ради звернулося в компанію «Київстар» (філія в м. Харкові) з проханням про впровадження даної послуги для харків'ян, що нечують.

- Розробка концепції, створення й розвиток загальноміських сайтів «Єдиної соціальної мережі» міста Харкова.

Провайдер: Харківська обласна громадська організація «Асоціація розвитку громад».

Система електронних інформаційних соціальних офісів має у своїй структурі центральний сервер у мережі Інтернет і на сьогодні 32 Е-Офісів, розташованих у різних районах міста. Така розподілена структура, що використовує Інтернет, дозволяє з мінімальними витратами часу й ресурсів здійснювати взаємодію учасників для максимально повного задоволення потреб клієнтів. Загальна чисельність клієнтів даних проєктів становить більше 300 тис. осіб.

- Надання комплексної підтримки й обслуговування людей з порушенням зору. Послуга супроводу людей з проблемами зору.

Провайдери: З 2008 року по 2017 рік -Харківська міська громадська організація «Соціально - реабілітаційний центр незрячих» З 2018 року по сьогодні - ГО «Центр реабілітації молодих інвалідів «Право вибору» .

Пропозиція вирішила проблему відсутності в м. Харкові інститутів по наданню комплексної підтримки й обслуговування людей з порушенням зору. Завдяки функціонуванню Центра, була знята соціально - психологічна напруга в даній групі, за рахунок навчання роботі на ПК і служби супроводу в місті, значно підвищилася соціальна активність і конкурентоспроможність незрячих на ринку праці. Більше 300 незрячих пройшли навчання на ПК зі спеціальними голосовими програмами, послуга супроводу зроблена більше 4000 разів.

- Організація трудової зайнятості та трудової реабілітації людей з обмеженими можливостями.

Провайдер: УПП "Біатрон-3" ВОІ СОІУ (Українське виробниче підприємство "Біатрон-3" Всеукраїнські суспільства інвалідів союзу організацій інвалідів України).

Основними видами соціально-спрямованої роботи підприємства є соціально-трудова й професійна реабілітація інвалідів, розвиток їхніх творчих здібностей і надання різного виду послуг, у тому числі й безкоштовних.

- Інноваційні послуги ранньої, загальної соціально-педагогічної й трудової реабілітації дітей з інвалідністю інвалідів і осіб з інвалідністю з дитинства.

Провайдер: Громадська організація Благодійний Фонд «Центр реабілітації інвалідів дитинства «Промінь».

Завдяки роботі організації щорічно реабілітаційний курс відвідують близько 200 дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю з дитинства, що не відвідували раніше інших освітніх установ. .

- Робота Клубів активного довголіття громадян похилого віку

З серпня 2007 року у місті Харкові на базі територіальних центрів, які обслуговують пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян працюють клуби активного довголіття громадян похилого віку. Клуби створено у співпраці з громадськими організаціями міста - партнерами Управління праці та соціального захисту населення Харківської міської ради по реалізації міського соціального проекту «Єдина соціальна мережа».

ВИСНОВКИ

Здійснений у магістерському дослідженні аналіз засвідчив, що, незважаючи на тяжкі умови воєнного стану, соціальний капітал Харкова отримав нові ефективні ресурси свого накопичення. Цьому сприяли такі чинники, як тісні партнерські стосунки державних та муніципальних структур з організаціями «третього сектору», які забезпечили резильєнтність системи соціального захисту населення нашого міста, усталеність його ринку соціальних послуг, потреба в яких є наразі надзвичайно високою.

Значний внесок у розвиток соціального капіталу міста робить волонтерський рух, який у таких екстремальних ситуаціях новітньої історії України, як проведення АТО/ООС, епідемія COVID-19 та повномасштабна російсько-українська війна, довів свою соціальну суб'єктність та значущість.

Цифровізація та інформатизація сучасного суспільного життя актуалізує такий механізм відтворення соціального капіталу мегаполісу, як систематичне якісне інформування населення про діяльність суб'єктів соціальної сфери, зокрема ринку соціальних послуг, що, в тому числі, здійснюється засобами масової інформації та комунікації, сприяючи створенню атмосфери довіри як у суспільстві в цілому, так і в окремій територіальній громаді.

В умовах повномасштабної російської агресії зростає роль всіх каналів формування та розвитку соціального капіталу, а саме: родинні та сусідські відносини як простір актуалізації цього капіталу на мікрорівні його прояву; ефективна взаємодія між різними соціальними групами та структурами на рівні окремих територіальних громад (мезоканал накопичення соціального капіталу) та суспільства в цілому (макроканал); міжнародна підтримка та допомога Україні, її окремим регіонам, областям, містам (мегаканал).

Багаторічний досвід роботи соціальної сфери свідчить про те, що якість соціального капіталу великого міста багато в чому (якщо не перш за все) залежить від накопиченого управлінського та адміністративного ресурсу, його якості, спрямованості на задоволення різноманітних соціальних, економічних та політичних потреб мешканців територіальної громади.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Бульба В.Г. Соціальні функції держави: монографія / В.Г. Бульба. – Х. : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2011. – 264 с.
2. Вітковська І. М. Основні напрямки роботи організацій «третього сектору» в умовах воєнного стану. *Socioпростір: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022. № 12. С. 52-65. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-06>.
3. Гірман О. Соціальний капітал як фактор регіонального розвитку. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації : зб. тез XVII Міжнар. наук. конгресу, 27 квітня 2017 р.* Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 2017. С. 114-116. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2018/2017_01.pdf#page=114
4. Голіков О. Основи капітального аналізу : навчально-методичний посібник для студентів соціологічного факультету. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. 76 с.
5. Горбунова-Рубан С. Місце та значення третього сектора в наданні соціальних послуг в умовах великого міста в Україні. Том 1 («ЕСМ» - «Єдина соціальна система» – 20 років на ринку соціальних послуг міста Харкова). Харків: ТОВ «Дім реклами». 2023. 310 с.
6. Горбунова-Рубан С. О. Функціонування ринку соціальних послуг в умовах війни: виклики та перспективи розвитку (на прикладі Харкова) / *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2022. № 48. С. 50-56.
7. Горбунова-Рубан С.О., Сичова В.В. Застосування методів соціологічного дослідження для підвищення якості надання соціальних послуг// *Методологія і методи соціологічних досліджень в Україні: історія та сучасні проблеми. До 70-річчя Володимира Паніотто. Збірник статей за*

матеріалами конференції 22.01. 2017. Київ/ за наук. ред. В.С.Бакірова та Є.І.Головахи. – К.: Інститут соціології НАН України, ХНУ імені В.Н.Каразіна. 2017. С. 135 – 139.

8. Горемикіна Ю.В. Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг: прикладний аспект/ Демографія та соціальна економіка. 2016. № 3 (28). С.120 – 132.

9. Горемикіна Ю.В. Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг// Демографія та соціальна економіка. 2009. № 1. С. 161 - 168.

10. Грицаєнко М. Соціальні інвестиції в соціальний капітал. *Економіка праці та соціальна політика*. 2018. С. 188-194. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialni-investitsiyi-v-sotsialniy-kapital>.

11. Демків О. Соціальний капітал українського суспільства: сильні та слабкі капіталогенерувальні структури. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2012. № 4. С. 3-21.

12. Дроздова А. Соціальний капітал у контексті розвитку громадянського суспільства. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1-2. С. 69-79.

13. Дубич К. Реформи соціальних послуг в Україні: сучасний стан і проблеми впровадження // Вісник Національної академії управління при Президентіві України. 2013. № 1. С. 211 – 218.

14. Дяконенко О. Соціальний капітал територіальних громад України в умовах війни: сучасні трансформації та прогностні зрушення. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*. 2023. Випуск 2 (52). С. 54-71. DOI: 10.15407/dse2023.02.054

15. Дяконенко О.І. Розвиток формальних та неформальних комунікаційних каналів у трудовій сфері під впливом соціального капіталу. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностні сценарії та перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Херсон, 28 квітня 2020 р. Херсон : Видавництво ФОП Вишемирський В.С. 2020. С. 174–175.*

16. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів // Права людини: навч. посіб. Київ: Просвіта. 2002. С. 67-80.
17. Інноваційні моделі соціальних послуг ; проекти українського фонду соціальних інвестицій / За ред. Н.В. Кабаченко. К.: ЗАТ «ВІПОЛ». 2006. 320 с.
18. Качан Л. Стандарти якості соціальних послуг // Соціальний захист. 2006. № 2. С. 22 – 24.
19. Колот А. М. Глобальні трансформації індивідуалізованого суспільства: наслідки та уроки. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 1 (20). С. 5-22.
20. Кривобок Ю. Соціальні послуги у системі соціального захисту: проблеми та перспективи удосконалення в Україні/ Політичний менеджмент. 2012. № 1 – 2. С. 97 – 102.
21. Куценко В. Роль середовища у формуванні соціального капіталу. *Вісник НАН України*. 2012. № 12. С. 25-36.
22. Мальцева О.В. надання соціальних послуг сім'ям та дітям: прикладні аспекти моніторингу та оцінки якості //Габітус. 2022. Вип. 43. С. 11 – 15.
23. Мацюкін А. Соціальні послуги: алгоритм розвитку (надавачі, отримувачі та уповноважені)/Місьцеве самоврядування. 2021. № 10. С. ?
24. Механізми забезпечення соціальної безпеки на рівні регіону: практика реалізації : монографія / [В. Г. Бульба, С. О. Горбунова-Рубан, А. В. Меляков]. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 255–270.
25. Механізми забезпечення соціальної безпеки на рівні територіальної громади: теорія і практика : монографія / [В.Г. Бульба, С.О. Горбунова-Рубан, А.В. Меляков]. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – С. 9–11.

26. Михайловська О. Г. Соціальний капітал як ресурс інститутів громадянського суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2010. Вип. 40. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Gileya/2010_40/Gileya40/P3_doc.pdf
27. Мужайло В., Кривоногова І. Формування ринку соціальних послуг в умовах сучасної України// *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 2. С. 124 -139.
28. Найдьонова Л. Соціальний капітал // *Політична енциклопедія* Редакторська колегія Ю. Левенец (голова), Ю. Шаповал (заступник голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С.679.
29. Основи соціальної роботи: [Навч.-метод. посіб.] / [В.Г Бульба, С.О. Горбунова-Рубан, О.В. Кулініч та ін.] – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2008. – 204 с.
30. Пандемія COVID-19 в Україні: соціальні наслідки / за наук. ред. В.П.Степаненка. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2021. 406 с.
31. Патнем Р. Д., Леонарді Р., Нанетті Й. Творіння демократії. Традиції творення громадської активності в сучасній Італії. Київ : Основи, 2001.
32. Попова С.М., Попова Л.М. Особливості надання соціальних послуг в Україні /Європейські перспективи. 2014. № 10. С. 29 – 36.
33. Процик І.С. , Кара Н.І. Проблеми підвищення якості соціальних послуг у процесі поглиблення міжнародної співпраці вітчизняних та польських підприємств // *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2021. № 2(6). С. 240 – 247.
34. Реут А.Г. Система соціальних послуг для вразливих верств населення: новітні тенденції та інновації/ *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. С.190 – 200.
35. Ринок соціальних послуг Харкова /Керівник авторського колективу С.О. Горбунова-Рубан. Х.: ХОГО «Асоціація розвитку спільнот». 2018. 120 с.

36. Романова Н.Ф. Формування ринку соціальних послуг на сучасному етапі в Україні/ Н.Ф. Романова// Innovative processes in education: collective monograph. 2017. Р. 183 – 198.
37. Савко Ю. Громадянське суспільство, соціальний капітал і політична участь. *Вісник Львівського національного університету. Серія: Філософські науки*. 2002. вип. 4.
38. Семигіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: Інновації правового регулювання // Вісник АПСВТ. 2019. № 4. С. 65 – 75.
39. Середа Ю. В. Роль соціального капіталу в модернізації українського суспільства. *Український соціум*. 2014. Випуск № 2. С. 54-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_2_8
40. Соціологія: Підручник / Н.Ф.Осипова, В.Д. Водник, Г.П.Клімова, С.А. Горбунова-Рубан та ін; За ред. Н.Ф. Осипової.- Х.: ТОВ «Одіссей».-2007. – С. 173–181.
41. Соціальна політика регіону : монографія / [В.В. Говоруха, В.Г. Бульба, С.О. Горбунова-Рубан та ін.]. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – С. 186–198.
42. Соціальний капітал: феноменологічна природа, форми, прояви, конкурентоспроможність: монографія / Н.О. Сімченко, С.Ю. Солодовников, О.А. Гавриш та інш.; відповідальний редактор О.О. Охріменко; МОНУ, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». Київ, НТУУ «КПІ», 2014. 412 с.
43. Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи/ Т.В. Семигіна, К.С. Міщенко, Т.Г. Кіча та ін. – К.: ВК «Зірка». 2007. 52 с.
44. Степаненко В. Соціальний капітал у соціологічній перспективі. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 2. С. 24-42.
45. Степанова О. В. Соціальний капітал та проблеми ефективності державного регулювання економіки. *Ефективна економіка*. 2011. № 11.

46. Тищенко О.В Законодавче забезпечення соціальних послуг в Україні: теоретико- правові проблеми / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2015. Вип. 33. Том 1. С. 197 – 202.
47. Українське суспільство в умовах війни : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України. 2022. 410 с.
48. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2008. № 53. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>
49. Шаповалова Т. В. Соціальний капітал: нові засади та стратегії трансформації: монографія. Сєверодонецьк: Видавництво СХУ ім. В. Даля, 2016. 360 с.
50. Bauman Z. The individualized Society. Cambridge: Polity. 2001. ISBN 0-7456-2506-1
51. Bourdieu P. The Forms of Capital // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / in Richardson, John G., ed. New York: Greenwood, 1986. P. 241–258.
52. Coleman J. Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*. 1988. v. 94 (Supplement). P. 95–120.
53. Hanifan L. The Rural School Communiti Center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1916. № 67. P. 130-138.
54. Paldam M. Social Capital: One or Many ? Definition and Measurement. *Journal of Economic Surveys*. 2000. vol. 14, issue 5. 780 p.